

oktober
2019

FORTE

MAGASIN

CANNABIS

harmlös rekreation
eller farlig drog?

SPELMARKNADEN

vilka konsekvenser får
den nya lagstiftningen?

GIGGAREN

framgångsrik konsult
eller medelklassens slav?

NÄR VÅLD, HOT
OCH TRAKASSERIER
BLIR VARDAG

**Skolan är den vanligaste platsen för unga att utsättas
för brott. Men tas brotten på tillräckligt allvar?**

Flora

37

4

LEDARE	3
YOGA PÅ RECEPT FÖR ÄLDRE	4
BROTT I SKOLAN NORMALISERAS	8
<i>Varje dag utsätts elever för brott i skolan. Ofta helt utan konsekvenser för förövaren. Det visar en pågående studie vid Göteborgs universitet.</i>	
KRÖNIKA: KÄNSLAN AV MAKTLÖSHET FINNS MED MIG ÄN I DAG	17
3 RÖSTER OM EN TRYGGARE SKOLA	18
KRÖNIKA: ELEVER MED VÅLDSAMT BETEENDE FALLER MELLAN STOLARNA	19
KRÖNIKA: UTAN RESPEKT BLIR PEDAGOGIKEN LIDANDE	20
LOKALA VALUTOR KAN SKAPA SAMHÄLLSENGAGEMANG	21
EN RÖST ÅT DEM SOM VARKEN SER ELLER HÖR	24
MITT EGET FEL – OM SKULDKÄNSLOR OCH SKULDBELÄGGANDE I BROTTSMÅL	28
DEN NYA SPELMARKNADEN – JACKPOT FÖR VEM?	32
CANNABIS – HARMLÖS REKREATION ELLER FARLIG DROG?	37
VINNARE OCH FÖRLORARE I DEN NYA GIGEKONOMIN	40
PÅ GÅNG	43
HUR GÅR DET FÖR DE ENSAMKOMMANDE BARNEN?	44

Viktigt med kunskap FÖR EN TRYGGARE SKOLA

Anmälningar om hot och våld i skolan fortsätter att öka. Det visar siffror från Arbetsmiljöverket. Bara i år har 353 anmälningar om fysiskt våld i skolan gjorts.

Och enligt Brottsförebyggande rådets skolundersökning 2017 uppgav hälften av eleverna i årskurs nio att de någon gång utsatts för stöld, misshandel, hot, rån eller sexualbrott under det senaste året. Undersökningen visade också att skolan är den vanligaste platsen att utsättas för brott.

Det är oacceptabelt. Alla barn har rätt till en trygg skolgång. Ingen ska behöva gå till skolan och känna sig rädd för att utsättas för hot, våld eller kränkningar.

Under en lång tid har en samhällsdebatt pågått om missförhållanden och kränkningar i skolan. Det är tydligt att mer kunskap och forskning är angeläget för att förstå komplexa samband, hitta rätt åtgärder och kunna arbeta förbyggande.

I det här numret av Forte Magasin har vi valt att kasta ytterligare ljus på denna viktiga fråga, genom att berätta om forskning som just nu pågår och ge röst åt såväl skola, elever och andra aktörer.

Forte Magasin ger också en inblick i andra angelägna forskningsprojekt och aktuella samhällsfrågor. I det här numret kan du till exempel läsa om den nya spelmarknaden, gigekonominns för- och nackdelar och hur yoga kan hjälpa äldre personers välmående.

Önskar att läsningen ger vidare insikter!

Ethel Forsberg
Generaldirektör, Forte

Foto Richard L. Erikson

yoga på recept

FÖR ÄLDRE

Att fysisk aktivitet har positiva effekter för den fysiska och psykiska hälsan är välkänt. Men innebär yoga ytterligare fördelar för äldre personers välmående jämfört med andra träningsformer? Detta undersöker en grupp forskare på Karolinska Institutet i en studie där personer mellan 65 och 85 år deltar i ett tolv veckor långt yogaprogram.

TEXT *Nicole Kling*

Foto: Rickard L. Erikson

”

JAG MÄRKER REDAN SKILLNAD,
DET ÄR FANTASTISKT!

VANJA BRUSEWITZ yogaentusiast

En åldrande befolkning medför hälsoutmaningar för samhället, i synnerhet om de äldre har en fysiskt inaktiv livsstil. Det är utgångspunkten för en Forte-finansierad studie vid Karolinska Institutet som ska undersöka yoga som metod för ett hälsosamt åldrande.

– Vi vet att många äldre personer inte uppnår WHO:s mål om 150 minuters måttlig fysisk aktivitet i veckan. Inaktivitet leder till såväl fysiska som psykiska problem, som hjärt- och kärlsjukdomar, diabetes, stroke, depression och ångest. Vi

vill genom studien visa på hur riskerna för ohälsa kan minskas genom fysisk aktivitet i allmänhet och yogautövande i synnerhet, säger Mats Hallgren som leder forskningsprojektet.

Yoga är en flera tusen år gammal tradition med rötter i Indien som på senare år har blivit en populär träningsform, inte minst i västerländska samhällen. Forskarlaget på Karolinska institutet ville använda sig av en befintlig och väletablerad träningsform i sin studie och valde därför yoga som erbjuds på Friskis och Svettis. Tanken är att totalt 180

deltagare ska rekryteras till studien och att en tredjedel av dessa ska genomgå ett tolv veckor långt yoga-program. Studien består både av självskattningsfrågor, där deltagarna får svara på frågor som rör deras självupplevda lycka, hälsa och mående, och medicinska värden som blodtryck, kortisolnivåer i saliven och BMI.

– Yoga är särskilt lämpligt för äldre, eftersom det är en mjuk träningsform som också fokuserar på andning, avslappning och övningar för balans och kognition. Denna typ av träning kan förhindra vanligt förekommande olyckor,

exempelvis fallolyckor, och en av poängerna med att välja yoga på Friskisvar att det skulle vara lätt för deltagarna att fortsätta träna även efter studien.

Det var i början av 2019 som forskarlaget publicerade en annons i lokaltidningen Mitt i Stockholm om att de sökte deltagare till studien. Hela 250 personer i det aktuella åldersspannet (65 till 85 år) hörde av sig och ville medverka.

– Det är i sig själv ett fynd: äldre personer i Stockholm vill vara mer aktiva och de har tid och intresse av att delta i denna typ av studie, konstaterar Mats Hallgren och tillägger att de äldre delades in i tre grupper: en kontrollgrupp, en konditionsträningsgrupp och en yogagrupp.

En av de som såg annonsen och hörde av sig till Mats Hallgren och hans kollegor var Vanja Brusewitz, 82 år.

– Jag hade den otroliga turen att jag kom med i yogagruppen och jag blev så glad!, säger Vanja Brusewitz och tillägger att hon i vintras var med om en otäck fallolycka. Smärta i kroppen och rädslan för att ramla igen gjorde henne fysiskt inaktiv under våren. Sedan mitten av juni har hon tränat yoga ett par gånger i veckan.

– Jag märker redan skillnad, det är fantastiskt! Jag har fått bättre balans och när jag går gör det inte ont längre. Nu vågar jag till och med cykla genom stan igen, säger hon.

Parallellt med studien i Sverige pågår en studie i Indien. Tidigare forskning på området visar att yoga har positiva effekter på hälsan. Dock har en systematisk genomgång av forskningen klargjort att resultaten från de indiska studierna visat

större positiv effekt på välmåendet än studier gjorda i andra länder.

– Detta föranleder oss att tro att det kan finnas metodologiska problem med dessa studier. Det svenska forskarlaget kommer att fokusera på att mätningarna ska vara både valida och reliabla, samtidigt som vi tar intryck av de indiska forskarnas långa erfarenhet av yoga som en integrerad del av livet, snarare än som en träningsform, säger Mats Hallgren.

Den svenska studien jämför yogadeltagarnas resultat med en kontrollgrupp och med en grupp som fått träna aerobics under tolv veckor. Mot bakgrund av tidigare forskning tror Mats Hallgren och hans kollegor att både yoga-gruppen och konditionsträningsgruppen kommer att förbättra sina medicinska värden. De tror dock att yogagruppens självskattade välmående kommer att vara bättre än båda de andra gruppernas.

Det går inte att ta miste på Vanja Brusewitz entusiasm och hon hoppas kunna fortsätta träna yoga även efter att tolvveckorsprogrammet är över.

– Det är jätteviktigt att vara fysiskt aktiv. När man är yngre tar man rörligheten och balansen för given, men det kan man inte göra när man blir äldre, säger hon och tillägger med stolthet i rösten att hon under delar av intervjun stått på ett ben. ■

MATS HALLGREN doktor i folkhälsovetenskap vid Karolinska Institutet

KORT OM STUDIEN

Studien **"Yoga som metod för att öka välbefinnande samt främja ett hälsosamt åldrande bland äldre, en randomiserad kontrollerad studie"** är planerad att pågå fram till juni 2021. Totalt kommer 180 personer mellan 65 och 85 år att rekryteras till studien, en tredjedel ska ingå i en kontrollgrupp, en tredjedel i en konditionsträningsgrupp och en tredjedel i en yogagrupp.

Deltagarna i den sistnämnda gruppen ska genomgå ett tolv veckor långt yogaprogram, där effekterna av träningen utvärderas utifrån såväl medicinska faktorer som självskattad lycka. I Indien pågår en parallell studie, vars resultat kommer att analyseras separat.

FAKTA OM YOGA

Yoga är en flera tusen år gammal tradition och var ursprungligen ett samlingsnamn på ett flertal olika fysiska och kontemplativa tekniker. I den hinduiska filosofin används ordet yoga även som hänvisning till en av de sex ortodoxa skolorna i den indiska filosofin.

Yogan kan delas in i olika epoker, där den moderna yogan anses ha sin början på 1890-talet. Yoga finns i många former där hatha är en av de mest kända och grunden till många andra typer.

LÄSTIPS!

I Sverige lider runt 150 000 personer över 65 år av depression. Men inom psykiatrforskningen och vården är psykiskt sjuka äldre ofta en bortglömd grupp. I kunskapsöversikten **"Forskning i korthet #8: Ångest och depression hos äldre"** kan du läsa om hur forskningsläget ser ut inom detta område.

Du hittar publikationen på [forte.se](https://www.forte.se)

BROTT I SKOLAN NORMALISERAS

Tas ett brott som sker bland skolelever på samma allvar som ett som sker på en arbetsplats? I skolan är sexuella trakasserier, våld och psykiska kränkningar vardag. Mycket viftas bort med att det var "på skoj". Det visar en pågående studie vid Göteborgs universitet.

TEXT Jennie Aquilonius

”

**VAR SJÄTTE
ELEV ÄR RÄDD
FÖR ANDRA
ELEVER.**

- Vi blev chockerade över hur vanligt det är att tonårsflickor får oönskade bilder av pojkars könsorgan, så kallade dickpics. Det sker dagligen, säger Ylva Odenbring, docent i pedagogik vid Göteborgs universitet.

Hon leder den treåriga studien ”Ungdomar, våld och utsatthet. Elevers erfarenheter av och perspektiv på trakasserier och kränkningar i skolan”. Arbetet sker tillsammans med kollegorna professor Thomas Johansson och doktoranden Kristina Hunehill Berndtsson, som skriver sin avhandling om sexuella trakasserier i skolan, med fokus på sociala medier och dickpics, DP:s.

– Sexuella trakasserier i skolan är ett underbeforskat område, särskilt när det gäller elevernas egna perspektiv och röster. Till exempel finns det inte, mig veterligen, några studier om hur DP:s påverkar elevernas skolvardag, säger Ylva Odenbring.

Halvvägs in i projektet har forskarna intervjuat tre skolklasser i årskurs nio. Något som framträder tydligt i de preliminära resultaten är att majoriteten av tjejerna utsatts för sexuella trakasserier genom att de fått dickpics skickade till sig, av både klasskamrater och främmande killar. Ylva Odenbring berättar att ämnet var känsligt. Tjejerna berättade endast för sina närmaste vänner.

De som blivit utsatta uttryckte obehag, äckel och skam. Den vanligaste lösningen var att blockera personen som skickat bilden. Det fanns däremot ingen diskussion kring förövaren.

– Ungdomarna kände inte till att den som skickar den här typen av oönskade bilder begår ett brott, att det handlar om sexuella trakasserier. Vuxenvärlden var helt frånvarande, ofta var vi forskare de första vuxna som frågat ungdomarna om DP:s.

Idén till studien är sprungen ur ett tidigare projekt

där Ylva Odenbring och Thomas Johansson följde elevhälsans arbete med våldsutsatta elever. De blev nyfikna på elevernas perspektiv och upptäckte att forskningen på området var knapphändig i Sverige. Det fanns många studier om skolors arbete mot mobbning, men inte om elevernas egna ord om vilken typ av våld som förekommer i skolan, hur de hanterar det och vilket stöd de får från personalen. Det här tittar den pågående studien på, med utgångspunkt i frågor om genus och sexuella trakasserier.

Hittills har projektgruppen intervjuat elever i en klass på en skola i ett välbärgat område och två klasser i en skola på landsbygden, där eleverna hade arbetar- eller lägre medelklassbakgrund. Planen är att intervju elever i ytterligare minst en skola.

I klassen i det välbärgade området såg allt perfekt ut på ytan. Eleverna var artiga, presterade bra och det fanns inget stök på skolan. Däremot förekom det kränkningar i en klasschatt som eleverna skapat. Där kommenterade de bland annat om en klasskompis inte varit tillräckligt aktiv under en lektion eller inte levt upp till de sociala uppförandekoderna.

På landsbygdsskolan fanns det en särskild grupp elever som många upplevde som bråkmakare. De utsatte framför allt elever med flyktingbakgrund och hbtq-elever för både psykiska och fysiska kränkningar. Det verbala våldet var vanligast, i form av sexistiska, rasistiska och homofobiska tillmälen. Det förekom också så kallat skojbråk, där killarna brottades och knuffades ”på skoj”.

– Det var en härfin gräns mellan skämt och allvar. Pojkarna pratade om att det ibland gick överstyr och blev lite väl våldsamt, men de kategoriserade det inte som slagsmål.

Sexuella trakasserier i form av DP:s förekom i lika hög grad på landsortsskolan och den välbärgade skolan. Under fältarbetet skedde en incident där en kille på den välbärgade skolan skickade en DP till en tjej i samma klass. Ylva Odenbring berättar att skolan ville göra en polisanmälan, som den är skyldig att göra, men tjejens föräldrar motsatte sig det med argumentet att dottern skulle fokusera på skolarbetet. Föräldrarna gjorde klart att de ville sköta det här själva, och skolan gjorde ingen anmälan.

– Pojken som skickat bilden var borta från skolan

i flera veckor. Flickorna i klassen, som annars var tydligt uppdelade i två grupper, gick också samman och slutade tilltala honom.

På landsortsskolan talades det även om att ”byta bilder”. Det innebar att en del elever skickade halv-nakna bilder på sig själva till varandra. Det kunde ske när två personer gillade varandra eller när en person var intresserad av den andra. Flickorna gjorde det ibland frivilligt, men många gånger uttryckte pojkarna hot och krav.

– En tjej som hade skickat bilder riskerade att bli uthängd och att det spreds rykten om att hon var en slampa eller lösaktig. En kille som bytte bilder med tjejer växte i stället i killkompisarnas ögon och bilderna sågs som troféer.

Andel elever i årskurs nio som under år 2017 utsattes för sexualbrott:

28%
TJEJER
8%
KILLAR

Källa Skolundersökningen om brott 2017, Brottsförebyggande rådet

Ylva Odenbring hoppas att studien ska leda till att sexuella trakasserier kommer upp tydligare på agendan. Utsatta elever måste få stöd och de som utsätter andra behöver kunskap om vad den här typen av handlingar innebär juridiskt och vilka konsekvenser de får för den som drabbas, menar hon.

– Min förhoppning är att vi genom att diskutera, agera och förebygga att sexuella trakasserier överhuvudtaget sker i ungas vardag, kan få eleverna att känna sig trygga i skolan. I slutändan handlar det om att skapa en mer jämställd skolvardag, säger Ylva Odenbring.

I december förra året kom Brottsförebyggande rådets skolundersökning om brott 2017. Den visar att skolan är den vanligaste brottsplatsen för misshandel, hot och sexuella kränkningar för elever i årskurs nio. Våld och otrygghet i skolan är en viktig fråga för Sveriges elevråd – Svea, en samarbetsorganisation för elevråd i övre grundskolan och gymnasiet.

– Det pågår överlag en normaliseringsprocess i skolan där brott accepteras. Saker förbises på ett sätt som aldrig skulle ske på en arbetsplats, säger Jennie Gustafsson, förbundsordförande för Sveriges elevråd – Svea.

Hon berättar att tryggheten skiljer sig från skola till skola och mellan klasser och grupper på samma skola. Det största problemet, enligt Sveriges elevråd – Svea, är att det ofta finns en kultur där skojbråk, allt från knuffar till taskiga kommentarer, accepteras av både personal och elever.

– Många känner sig otrygga eftersom de inte vet

vad som är på skämt och vad som inte är det. Vi har också hört att vissa lärare inte bryr sig eftersom de också tänker att det bara är på skoj. Vi skulle vilja se en nolltolerans mot all typ av bråk.

Skjoberåken kan leda till allvarigare våld och kränkningar. Jennie Gustafsson berättar bland annat att tjejer blir tafsade på, fotas, smygfilmas och blir kallade hora. Allt viftas bort med ett ”Vi skojade bara”.

– Det skapas en kultur där killarna inte vet att de begår ett brott när de tar på en tjejs rumpa. Vissa blir så vana att de inte kan förstå varför det skulle var fel att kalla någon för hora, och tror verkligen att alla är med på det. Tjejerna som utsätts vet inte heller vet vad de ska göra. Det ses inte som något som är värt att anmäla – det är bara en del av vardagen.

Jennie Gustafsson upplever att #metoo har ökat medvetenheten, men att kulturen lever kvar på många skolor. I spåren av #metoo driver Sveriges elevråd – Svea, tillsammans med andra aktörer, projektet Backa. Syftet är att öka kunskapen bland elever, skolpersonal och allmänheten om hur sexuella trakasserier och kränkningar i skolan kan motverkas.

Enligt Jennie Gustafsson skiljer sig skolorna också åt när det gäller hur eleverna hanterar våld och kränkningar.

På en del skolor finns det en oskriven regel att inte säga till lärare eftersom allt är normaliserat eller ”på skämt”, på andra platser säger eleverna till personalen.

Hon berättar att det på vissa skolor också finns en inställning att ”pojkar är pojkar”, att sexuella trakasserier, ”ja men det är sådant som pojkar gör”. Låt dem få putta lite på varandra och bråka av sig.

Hon ser också problem med begreppet mobbing, som hon menar är otydligt. Många olika typer av brott klumpas ihop i ”mobbing” och frågan är då vad som blir påföljden. Oklarheten leder till att det ofta händer väldigt lite eller ingenting, säger Jennie Gustafsson.

Hon tycker dock att medierna ofta målar en svartvit och alltför dystert bild av elever som hemska varelser i en skola som alltid är otrygg.

– Så är det inte, de allra flesta är trygga i skolan. Vi har problem, på vissa skolor, men det är inte så

stort som det ibland beskrivs. Elever förstår många gånger samspelet mellan människor väldigt bra och vill verkligen ta ansvar för till exempel klimat, natur och andra människor.

Det går inte heller att skylla allt på personalen, fortsätter hon. Ofta har de inte rätt förutsättningar, det saknas resurser, personal eller en elevhälsa som är tillräckligt stark för att arbeta med sitt hälsofrämjande uppdrag.

Elevråden arbetar med att uppmärksamma problemen och trycka på för att skapa en tryggare kultur. De har rätt till inflytande över skolornas likabehandlingsarbete och elevernas arbetsmiljö. Men ett problem är att dialogen med eleverna ofta uteblir, berättar Jennie Gustafsson.

– Det är viktigt att eleverna får ge sitt perspektiv. Ibland har lärare och elever olika bilder av hur en situation eller en kultur ser ut. Vi förespråkar en dialog där personal och elever bygger en gemensam problembild och hittar lösningar tillsammans.

Skolinspektionen och Barn- och elevombudet, BEO, får varje år in cirka 2 000 anmälningar om barn och elever som utsatts för kränkande behandling i skolan. Sexuella trakasserier och andra diskrimineringsärenden går till Diskrimineringsombudsmannen.

Hos BEO och Skolinspektionen

handlar sex av tio ärenden om fysiska kränkningar. Det kan vara allt från knuffar till grov misshandel. Vissa ärenden innehåller både fysiska och verbala kränkningar. Åtta av tio anmälningar rör psykiska kränkningar som utfrysning och angrepp med ord, både i skolan och på sociala medier.

– Det är helt fasansfullt för de barn som är utsatta. Föräldrar som ringer till vår upplysningstelefon berättar om barn som drar sig undan, som är rädda för att gå till skolan och som inte orkar leva längre, säger Barn- och elevombudet Caroline Dyrefors Grufman.

Hon berättar att pojkar är mer utsatta för fysiskt våld medan flickor framför allt drabbas av psykiskt våld. 40 procent av anmälningarna handlar om elever som upplever sig ha blivit utsatta för kränkande behandling av skolpersonal.

– Det kan vara allt från verbala kränkningar till dödshot eller att personalen går fullkomligt över styr

”

En tjej som hade skickat bilder riskerade att bli uthängd och att det spreds rykten om att hon var en slampa eller lösaktig.

En kille som bytte bilder med tjejer växte istället i killkompisarnas ögon och **bilderna sågs som troféer.**

och kränker elever fysiskt. Vi har till exempel ett pågående ärende där en lärare tagit nackgrepp på en elev, och vi har även haft ett fall där en elev blev skallad av sin gymnastiklärare. Ibland är det fråga om små barn och då blir utsattheten ännu större.

Just frågan om BEO-ärenden där skolpersonal är inblandad har varit omdebatterad under året. Särskilt två fall har väckt uppmärksamhet. I ett fall har en lärare lyft ut en stökig elev ur ett klassrum och blev sedan anmäld av elevens pappa till Skolinspektionen och polisen, som båda friade läraren. BEO begärde däremot att ett skadestånd skulle betalas till eleven.

I ett annat fall anmäldes en lärare för kränkning efter att ha flyttat på en elev som vägrade resa sig ur en soffa som blockerade vägen i en rasthall. Tingsrätten och hovrätten anser att lärarens agerande var befogat

och avvisar BEO:s skadeståndskrav. BEO överklagade sedan fallet till Högsta domstolen.

I en artikel i Svenska Dagbladet menar rektorer att BEO:s beslut riskerar att skapa ängsliga lärare. Lärarnas tidning har också intervjuat lärare som avstår från att ingripa i konflikter av rädsla att bli anmälda.

Caroline Dyrefors Grufman menar att ingen skolpersonal ska behöva känna oro eller obehag för att bli anmäld. Men att lärarna känner sig trygga på sin arbetsplats är en arbetsrättslig fråga för arbetsgivaren, menar hon. Hennes uppdrag som Barn- och elevombud är att se till att även eleverna känner sig trygga.

– Om en lärare hamnar i nöd eller nödvärn, eller ingriper, med stöd i skollagen, för att upprätthålla ordningen, då blir det aldrig kränkande behandling. Kränkande behandling blir det först när en lärare har gått utöver sina befogenheter. Jag kan förstå den oro

”

Det skapas en kultur där killarna inte vet att de begår ett brott när de tar på en tjejs rumpa. Vissa blir så vana att **de inte kan förstå varför det skulle vara fel att kalla någon för hora**, och tror verkligen att alla är med på det.

Tjejerna som utsätts vet inte heller vad de ska göra, det ses inte som något som är värt att anmäla, det är bara en del av vardagen.

som har väckts i och med den här debatten, men vi har 180 000 legitimerade lärare och vi krävde skadestånd av skolhuvudmän i färre än 20 fall mot denna yrkesgrupp förra året, säger hon.

Caroline Dyrefors Grufman tycker inte heller att det är konstigt att olika instanser kommer fram till olika slutsatser. Polisen tittar till exempel på om någon gjort sig skyldig till brott, då krävs uppsåt eller oaktsamhet. Skolinspektionen tittar på lärarens agerande och om det finns anledning att anmäla personen till Lärarnas ansvarsnämnd. BEO, däremot, tittar på om skolhuvudmannen har gjort det de är skyldiga att göra.

Enligt skollagen ska huvudmannen ha ett målinriktat arbete för att motverka kränkande behandling. Det sker, enligt Caroline Dyrefors Grufman, bland annat genom att personalen har adekvat utbildning och diskuterar attityder och beteenden med eleverna.

Skolan måste också arbeta förebyggande genom att kartlägga vilka situationer som eleverna upplever som otrygga. Det kan handla om att det är obehagligt i omklädningsrummet vid idrotten, att det finns en lång korridor där det händer saker, att det behövs mer personal i matsalen och så vidare. Utifrån det som kommer fram ska skolan lägga upp en plan för hur den kränkande behandlingen ska motverkas.

– Förebyggande arbete är en nyckel till framgång. Vi ser tydligt att det inte sker lika många incidenter på skolor som jobbar intensivt med förebyggande arbete, säger hon.

Om något ändå sker har skolan ett tydligt ansvar att utreda vad som har hänt, bestämma vilka åtgärder som ska vidtas och se till att få stopp på kränkningarna. Sedan Barn- och elevombudet inrättades 2006 har antalet anmälningar stadigt ökat. Men 2018 skedde ett trendbrott med en minskning på tre procent. Caroline Dyrefors Grufman vågar dock

inte säga att situationen har blivit bättre. Hon tror att det kan hänga ihop med att skolfrågorna inte var så centrala i valrörelsen.

– Däremot har de blivit mer uppmärksammade i medierna på senare tid, och nu ser vi återigen en ökning av antalet anmälningar till oss. I år har vi än så här långt en ökning med 12 procent jämfört med motsvarande period förra året. När vi syns i medierna ökar också medvetenheten om att det går att få vår hjälp.

Hon tror att anmälningarna som kommer in till Barn- och elevombudet bara är toppen på ett isberg.

- Det är inte alla som blir utsatta för mobbning eller kränkande behandling som anmäler till oss. Skolinspektionens skolenkät från våren 2019 visar till exempel att var sjunde elev i årskurs nio inte känner sig trygg i skolan. Var sjätte elev är rädd för andra elever.

När Caroline Dyrefors Grufman frågar elever som varit utsatta under lång tid varför de inte berättat något, handlar svaren ofta om att de lägger skulden på sig själva eller inte vill besvära sina föräldrar. Det finns också de som sökt stöd hos en vuxen på skolan men inte fått hjälp. De har mötts av kommentarer i stil med ”Om du bara var lite mer som de andra skulle det här inte behöva hända”.

När personalen på BEO får in en anmälan ska de utreda ärendet och fatta beslut. De kan bland annat kräva att huvudmannen ska rätta till en situation, till exempel om en elev blir utsatt för kränkande behandling eller om skolan inte skött processen på rätt sätt. BEO kan också i vissa fall kräva skadestånd för en elevs räkning. ■

”

Föräldrar som ringer till vår upplysningstelefon berättar om barn som drar sig undan, som är rädda för att gå till skolan och som inte orkar **leva längre.**

YLVA ODENBRING
docent i pedagogik vid
Göteborgs universitet

CAROLINE DYREFORS
GRUFMAN barn- och
elevombud, BEO

”Känslan av maktlöshet finns med mig än i dag”

TEXT Jennifer Ottestig

År 2018 gjordes sammanlagt 845 anmälningar om våld och hot i skolan till Arbetsmiljöverket, vilket då var den högsta siffran på fem år. Jag ångrar i dag att jag som 11-åring inte gjorde just en sådan anmälan.

Jag kommer ihåg en dag på skolgården. Den tjej i klassen som brukade mobba mig blev fysisk och sparkade mig utan förvarning i ryggen med en sådan explosiv kraft att jag ramlade ned på marken. Sparken var så hård att jag fick ett skoavtryck på ryggen, trots min tjocka vinterjacka. Jag och mina föräldrar fick till stånd ett möte med skolans VD och flickans föräldrar. Under mötet upplevde vi att såväl skolan som tjejens föräldrar var i total förnekelse. Istället för att agera värdjade skolan till oss att ”vända andra kinden till” eftersom tjejen ”hade problem med sig själv” som dom inte kunde berätta för oss om.

Mitt starkaste minne från den här perioden är hur osynlig jag kände mig. Både jag och händelsen blev förminskade. Jag insåg först flera år senare att det faktiskt var en misshandel som hade ägt rum.

Lärarna och eleverna i klassen visste om vad som löpande skedde, men ingen sa någonting. Speciellt inte lärarna. För mig kändes det som att lärarna var för fega för att agera och som att de inte brydde sig tillräckligt mycket om hur dåligt jag mädde. Jag kände att det var helt omöjligt att göra sig hörd och det var känslomässigt förödande för mig att gång på gång försöka få skolan att förstå, men att hela tiden känna att jag aldrig togs på allvar.

I dag ser mitt liv helt annorlunda ut. Jag går på gymnasiet i en skola där jag har flera nära vänner och känner att jag tas på allvar av lärare. Men även om många saker i mitt liv har förändrats så har de många åren av mobbning för alltid satt spår i mig. Känslan av

maktlöshet finns med mig än i dag, sju år senare. För ett par år sedan såg jag en intervju med skådespelaren Simon J Berger i programmet ”Malou Efter Tio”, då han pratade om sina erfarenheter av mobbning. Han sa att mobbning blir som en ”ärrvävnad i ens personlighet” och satte ord på just den känslan som jag själv aldrig hade kunnat förklara. Jag kommer kanske alltid att ha en förvriden självbild på grund av det som skedde. Framför allt kommer jag aldrig att kunna förlåta skolan för att de inte agerade.

Det finns många insatser som politiker och lärare skulle kunna genomföra för att våld, trakasserier och mobbning i skolorna skulle minska. Det räcker inte att som skola ha en värdegrund på ett papper – den måste också följas i praktiken.

Här kommer några tips:

- 1. Agera löpande.** Ha regelbundna uppföljningar och utvärdera med eleven hur allt utvecklas även flera månader efter att en specifik mobbningsincident inträffat.
- 2. Säkerställ att eleven har tillgång till en**

kurator eller psykolog, där eleven får den professionella hjälp som kan behövas.

3. Ge lärare utbildning i att uppmärksamma tecken på mobbning, samt tecken på psykisk ohälsa hos elever.

I dag är jag en av medlemmarna i organisationen

Friends barn- och ungdomsråd, och det är ett sätt för mig att engagera mig mot mobbning. Jag vill kunna hjälpa dem som i dag är i samma sits som jag en gång var i, och tala om hur mycket ett vänligt ord kan betyda för en mobbad person. Vi måste ta mobbningsfrågan på det allvar som den förtjänar och framför allt – vara snälla mot varandra. Kill them with kindness. ■

JENNIFER OTTESTIG
gymnasieelev och
medlem i Friends
barn- och ungdomsråd

HÄLFTEN AV ELEVERNA I ÅRSKURS 9 UTSATT FÖR BROTT

Källa Skolundersökningen om brott 2017, Brottsförebyggande rådet

47% ÅR 2015
51% ÅR 2017

2017 uppgav 51 procent av eleverna att de utsatts för stöld, misshandel, hot, rån eller sexualbrott vid minst ett tillfälle under det senaste året. 2015 var den siffran 47 procent.

Tjejer - utsatta mest för sexualbrott följt av stöld
Killar - vanligast att drabbas av stöld följt av misshandel

Utsattheten är generellt lika hög bland tjejer och killar, men den skiljer sig åt. Brotten sker ofta i skolan. Det gäller framför allt lindrig och grov misshandel, hot och sexuella kränkningar.

Skolan är den vanligaste fysiska
platsen för sexuella kränkningar

28% TJEJER
8% KILLAR

hade utsatts för sexualbrott

Det var vanligast med fysiska kränkningar och mindre vanligt att tvingas till sexuella handlingar.

Vissa elever uppgav i högre utsträckning än andra att de utsatts för brott. Det gäller framför allt elever med utländsk bakgrund, som bor i lägenhet, har skilda eller separerade föräldrar, vars föräldrar saknar högskoleutbildning, som har minst en förälder som saknar arbete samt elever som uppger att familjen har svaga ekonomiska resurser.

uppgav att någon skrivit kränkande saker om dem på internet de senaste tolv månaderna

hade också råkat ut för att någon lagt upp bilder eller filmklipp på dem som de inte ville skulle spridas

Ungefär hälften av eleverna svarade att de hade begått någon form av stöldbrott, våldsbrott, skadegörelse eller provat narkotika under det senaste året. Det var vanligare bland killar än tjejer. Det hade vanligtvis skett en eller två gånger.

Hur arbetar din organisation
för att minska

VÅLD OCH TRAKASSERIER I SKOLAN?

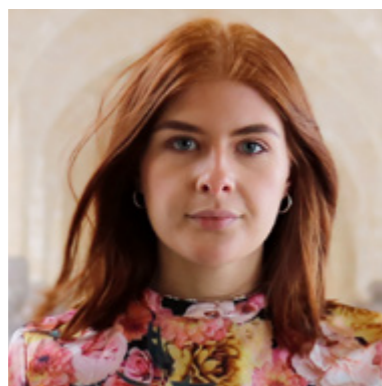

ANNIKA WENNMAN rektor på Fryshuset
Grundskola Västra

Det viktigaste i skolan för att förhindra hot, våld och trakasserier handlar om att skapa ett välkomnande och tillåtande klimat, bygga relationer och ömsesidig respekt.

Får vi alla att känna sig välkomna, våga misslyckas och prova igen har vi förutsättningar för att fostra elever som förstår vikten av ett respektfullt förhållningssätt gentemot andra.

Vi behöver vara tydliga med våra förväntningar och agera mot alla former av negativt beteende. När vi inte orkar eller hinner ta tag i en situation signalerar vi till eleverna att det inte är så viktigt. Det kräver skickliga pedagoger och relationsbyggare, men när vi lyckas ger det en skola där eleverna har möjlighet att växa och lära sig saker i samspel med andra. ■

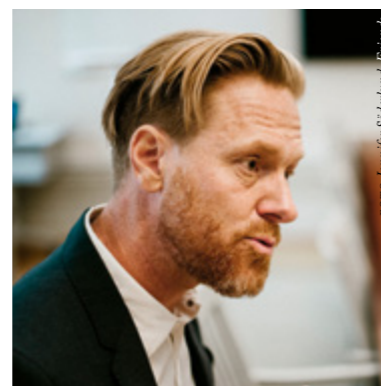

JENNIE GUSTAFSSON förbundsordförande
för Sveriges elevråd – Svea

Vi i Sveriges elevråd - Svea gör många saker för en tryggare skola. Till exempel utbildar vi elevskyddsombud i hela landet, vars uppgift är att representera eleverna i det systematiska arbetsmiljöarbetet på skolan.

Vi har också drivit initiativet Backa - en skola fri från sexuella kränkningar, tillsammans med Sveriges elevkårer, Sveriges elevråd, Lärarförbundet Skolledare och Sveriges Skolledarförbund.

Genom en utbildningsturné och en digital plattform har vi spridit kunskap och **gett verktyg till elever och rektorer med målet att förebygga sexuella kränkningar och trakasserier på högstadies- och gymnasieskolor.** ■

MAGNUS LOFTSSON forskning- och
utvecklingschef, Friends

Vi förhindrar mobbning och trakasserier innan det ens har uppstått. Det gör vi genom att arbeta förebyggande och sprida forskningsbaserade verktyg.

Vi samarbetar med elever, personal och huvudmän för skolor. Internationell forskning om skolvåld och trakasserier är ett stort fält. Vi tillgängliggör den forskningen genom b.l.a. the World Anti-Bullying Forum. **Ett forskningsbaserat arbetssätt i skolan är det bästa sättet att minska våld och trakasserier.** Därför är vårt arbete både datadrivet och skolanpassat.

Vi genomför kartläggningar och formulerar tillsammans med skolpersonal och elever hur skolans miljö och kultur kan förändras, på det sätt som fungerar bäst för varje unik skola. ■

Elever med våldsamt beteende faller mellan stolarna

TEXT Raija Ikonen

För tionde gången samma läsår sitter jag i ett SIP-möte med socialtjänst, BUP, förälder och skola (SIP = samordnad individuell plan, reds. anm.). Vi följer upp vad som hänt sedan sist. Har eleven med neuropsykiatriska funktionsvariationer och stora problem med våldsamt beteende fått någon behandling?

Nej, fortfarande inte. Ett helt år har gått med dessa sammanträden. Föräldern är trött och har tappat allt hopp om att denna församling av experter ska kunna tillföra något konstruktivt i det kaos som finns.

Inget har blivit av. Inga insatser från habilitering, eftersom tröskeln in i deras insatser går via obligatoriska kurstillfällen som föräldern inte förmått få in i sitt tajta dagschema. Socialtjänsten har inte hittat rätt former för familjeinsatser. Boendesituationen är oförändrad, arbetsituationen likaså. Våldsamheterna skapar ett förakt och en social isolering runt om. På hemgården blir barnet utsatt och utsätter. Detta förhärskar en att tåla våld. Våldet blir det allenarådande språket med vars hjälp allt i livet hanteras.

Så vad händer? Medicinering sätts in och det våldsamma beteendet fortsätter. Skolpersonalen får sina smällar, de riskanalyserar och lär sig att förutspå och avleda. Andra elever får ibland smaka på våldet och lär sig att gå undan. Skolan organiserar om och skapar enskildhet för att öka trygghet för alla involverade. Skoldagarna går med vetskap om att aggressiviteten finns där och kan blossa upp snabbt. Måndagsmorgnar startar

ofta med redogörelser över incidenter under helgen.

Oftast är skolan en trygg plats med struktur, tydlighet och förutsägbarhet samt människor som vill en väl. Mycket har blivit bättre i skolans organisatoriska och sociala miljö med främjande och förebyggande värdegrundsarbete. Men när organisation och tydliggörande pedagogik inte räcker, som för elever med ett extremt aggressivt beteende, faller mycket mellan olika myndigheter.

I mitt arbete ser jag att vi i dag har en ökning av elever med ett våldsamt beteende. Det jag också ser är att svårigheterna har blivit mer komplexa. Nu arbetar vi med utmanande kombinationer av neuropsykiatriska och socio-emotionella variationer. När svårigheterna är stora har vi bråttom att vända utvecklingen. Enbart skolans insatser räcker inte! Behandlingar inom vården och socialtjänsten behövs. Att inte vända ett aggressivt beteende blir kostsamt i längden både för personerna och för samhället.

RAIJA IKONEN
rektor på Enbacksskolan,
en grundskola i Tensta

Jag vill att våldsamma barn tidigt får skraddarsydd behandling. Jag önskar att antalet behandlingsplatser för barn och ungdomar ökar markant, för det är helt uppenbart att de nuvarande inte räcker. Jag tror att trösklarna till dessa behandlingar behöver vara lägre så att barnets behov inte stjäls av att stödet från föräldrarna inte räcker till. Tillsammans behöver vi vända utvecklingen, och adekvat vård är nödvändig för dem som behöver bryta från det aggressiva beteendet. Vi kan inte straffa bort våld. Vi behöver vaccinera med kunskap, gemenskap och med samarbete! ■

Utan respekt blir pedagogiken lidande

TEXT *Hamid Zafar*

Den 1 juli i år smög sig en ny skrivelse in i skolans läroplan. Eleverna ska numera visa respekt och hänsyn mot skolans personal och andra elever. Detta tillägg framstår nog som en självklarhet. Något som snarare hör hemma i ordningsreglerna på skolorna än i läroplanen. Verkligheten är dock att det numer inte är en självklarhet att elever visar varandra respekt och hänsyn i skolan. Lärare som arbetat i skolans värld under en längre period kan vittna om att skolan som institution har ändrat karaktär. Den är inte längre en självklar plats där läraren som kunskapsförmedlare kan få stå ostört i klassrummet. Stök och sena ankomster förekommer på många skolor mer som regel än undantag. Förändringen har gått snabbt. Kanske under en tioårsperiod.

Det är möjligt att lagstiftaren reagerat på den dystra statistiken från Arbetsmiljöverket. Den visar att anmälningar om hot och våld i skolan mer än femdubblats de senaste fem åren. Samtidigt har anmälningar rörande kränkande behandling till Skolinspektionen nästan fördubblats under de senaste åtta åren. Vad döljer sig bakom dessa siffror? Är förklaringen så enkel som att anmälningsmedvetenheten ökat hos föräldrar?

Jag tror att tre faktorer spelat en avgörande roll för denna förändring.

För det första är jargongen en annan bland dagens elever jämfört med föregående generation. Den har blivit råare och sådant som fram tills bara för några år sedan var otänkbart att elever sa i klassrummet uttrycks i dag regelbundet. I OECD:s lärarundersökning från 2013 kom Sverige på den föga smickrande andraplatsen vad gäller förekomsten av hot och glåpord mellan elever.

För det andra har sociala mediers inträde inneburit en ny arena för skolan att förhålla sig till. Det är också en värld som är svår för lärarna att få insyn i. Samtidigt har de sociala medierna suddat ut gränsen mellan hem och skola. Kränkningar som sker på elevernas fritid spiller över på skolan. Något som inte minst visade sig i det uppmärksammade Instagram-målet i Göteborg 2012, när elever skapade upplöppestämning utanför en gymnasieskola efter att deras bilder lagts upp med nedsättande rykten.

HAMID ZAFAR barn- och utbildningschef i Mullsjö kommun, tidigare rektor för Sjumilaskolan i Biskopsgården, Göteborg

För det tredje har skolan genomgått en tydlig juridifieringsprocess. Juridiken spelar en avsevärt större roll i skolan jämfört med tidigare. Detta har inte minst drivits på av Skolinspektionen och Barn- och elevombudet, BEO. Effekterna av dessa myndigheter innebär att vårdnadshavare fått ett kraftigt juridiskt verktyg genom att kunna anmäla skolan. Samtidigt har staten skärpt tillsynen av skolan och utdömer vite.

Konsekvensen av detta har blivit en skola i reträtt. De domar där BEO krävt kommunerna på skadestånd när en lärare har tvingats ingripa för att avbryta en stökig situation har skapat en ängsligare lärarkår samtidigt som lärarens naturliga auktoritet har urholkats.

Att man från statens håll skrivit fram en mening i läroplanen om ett gemensamt ansvar över arbetsmiljön på skolan räcker inte. Det krävs en tydligare rollfördelning mellan hem och skola men också en tydligare beskrivning av lärarens befogenhet gällande att stävja stöket. Juridiken behöver bli tydligare så att pedagogiken kan få träda fram igen. ■

Lokala valutor kan skapa

samhälls-engagemang

Krona, dollar, majorer eller lixo. I vilken valuta tar din närbutik betalt? Det kan ha betydelse för lokalsamhället, menar forskare i programmet Organizing Integration. De tror nämligen att lokala valutor kan vara ett bra verktyg för integration av utlandsfödda – om de används på rätt sätt.

TEXT *Izabella Rosengren*

Portvin, kakel och... sopor. Precis som i övriga världen ledde den ekonomiska krisen 2008 till drastiska nedskärningar i Portugals huvudstad Lissabon. Bland annat hade stadsdelarna inte längre råd att sköta sophantering, vilket ledde till att den tusenåriga staden snart svämmade över av avfall. Kommunen stod handfallen – vad kunde rädda staden från att gå under i ett berg av sopor?

Räddningen var lika enkel som genial. För att få invånarna att börja sopsortera introducerade man den lokala valutan lixo som gavs till den som tog med sina sopor till soptippen. Ett kilo glas/kartong/papper gav ett visst antal lixo som sedan kunde användas i lokala butiker för att köpa lokalt producerade varor. Butikerna kunde även köpa varor och tjänster av varandra. Och det var bland annat det som gjorde lixo till ett så lyckat exempel på lokal valuta enligt Ester Barinaga, professor i socialt entreprenörskap vid Lunds universitet och Copenhagen Business School.

– Eftersom butikerna handlade med varandra bidrog de till samhället i form av lokala skatter. På så sätt knyter man ihop säcken och valutan blir väldigt stark. Tre månader efter att lixo hade introducerats sorterade 90 procent av invånarna sina sopor.

Det är dock långt ifrån alla experiment med lokala valutor som blir lika inkluderande som det i Lissabon. Frågan är alltså varför vissa lyckas och andra inte.

Ester Barinaga ingår i det Forte-finansierade forskningsprogrammet Organizing Integration vid Göteborgs universitet, som syftar till att undersöka hur Sveriges olika initiativ för att främja arbetsmarknadsintegrationen har organiserats. Ett av delprojekten, som Ester Barinaga leder, går ut på att undersöka hur lokala valutor kan användas för att integrera utrikesfödda personer på arbetsmarknaden.

Bland annat har hon tittat på två tidigare projekt i Göteborg som

Biskopsgården där man använde biskopar. Försöken imponerade dock inte på henne.

– I Göteborg kopierade de enligt mig den värsta monetära designen som finns ur ett socialt inkluderingsperspektiv. Man fick köpa sig in genom att byta svenska kronor mot stadsdelens egna pengar, och vilka har råd med det? Det är bara de utan ekonomiska bekymmer, alternativt de som är miljömedvetna och socialt engagerade, som är beredda att byta en bra valuta mot en dålig. Det är en hipstervaluta – härlig, men naiv.

Andreas Diedrich vid Göteborgs universitet är programansvarig för Organizing Integration. Han är själv inte delaktig i studierna kring de lokala valutorna, men tror rent hypotetiskt att den uteblivna framgången beror på att valutan inte användes som det var tänkt, och att det saknades fantasi om vad som skulle kunna åstadkommas med hjälp av den.

– Om man tänker sig att man kan betala med den lokala valutan på en pizzeria så måste även pizzerian använda valutan för att exempelvis köpa ingredienser som är lokalproducerade. Om de inte gör det, utan sparar pengarna i stället, så fungerar systemet inte som det är tänkt. Då begränsas möjligheten att fortsätta byta valutan mot olika tjänster och därmed utveckla den lokala communityn, säger han.

Trots de misslyckade försöken i Göteborg tror Ester Barinaga att lokala valutor kan vara ett bra verktyg för integration – om det

görs på rätt sätt. Pengarna bör fungera som ett incitament som aktiverar människor och således bidrar till ett förändrat beteende.

– I Lissabon ser man tydligt att pengarna kan användas som ett verktyg. Valutan mobiliserade invånarna av egen vilja och blev en morot i stället för piska, säger hon.

Hon har även tittat på exempel från andra delar av världen och kommit fram till att de försök som fungerat bäst har alla involverat den lokala offentliga sektorn. Ett exempel är den belgiska staden Gent, som skapade en lokal valuta för att aktivera människor som annars satt hemma, bland annat nyanlända och långtidsarbetslösa. Genom att utföra uppgifter som gagnade området, till exempel att handla åt folk eller passa barn, tjänade invånarna torekes, vilka kunde användas till att hyra en koloniträdgård och/eller handla i lokala butiker. Dessutom ökade gemenskapen eftersom folk träffade på och lärde känna människor som de annars aldrig skulle ha mött.

– I de exempel vi har studerat har det varit jätteviktigt att valutorna har knutits till den offentliga sektorn. Försök som har drivits av medborgarna själva tenderar att bli svagare eftersom de inte är knutna till någon fast aktör, säger hon.

I dagsläget pågår inga projekt med lokala valutor i Sverige. Det senaste försöket inleddes för drygt två år sedan, då man påbörjade diskussioner med Malmö stad. Enligt Ester Barinaga var politikerna mycket entusiastiska till en början, men så fort man skulle bestämma vem som skulle ha ansvar för vad så tog det stopp.

– Jag tror att det finns en rädsla för att testa något nytt. Det är lätt

att entusiasmera, men de byråkratiska processer som behövs för att delegera ansvaret saknas.

Hon menar att det först och främst behövs ett tydligt mål och en vision för att en lokal valuta ska fungera. Enligt Andreas Diedrich gäller samma premisser för integrationsprojekt generellt.

– Det är för många som är inblandade på alla nivåer, från statliga myndigheter till regioner till kommuner till privata arbetsgivare. Pengarna kommer från alla håll, men ingen vet riktigt vad finansierarna har för intressen och om de överensstämmer med dem man försöker att hjälpa, säger han.

Ett annat problem enligt Andreas Diedrich är tron på att om man bara skapar nya modeller och nya koncept så kommer allting att lösa sig. I stället behövs pragmatism, det vill säga att man kommer bort från idén om enkla lösningar på ett komplext problem. Detta bottnar till viss del också i att projekten ofta inte pågår under tillräckligt lång tid för att få ett resultat att utvärdera.

– Mycket av arbetet handlar i dag om att utveckla metoder som ska vara bättre än de som redan finns. Det ges inte tid att skapa en större förståelse. I stället har man kanske två år på sig för att snabbt komma på ett försök, och då vill man såklart visa att man har gjort något bra. Behoven blir alltså anpassade till projektet och inte tvärtom som det var tänkt. ■

DET ÄR EN HIPSTERVALUTA – HÄRLIG, MEN NAIV.

FOTO: Katarina Casarita

ESTER BARINAGA
professor i socialt entreprenörskap vid Lunds universitet och Copenhagen Business School

FOTO: Johan Wingborg

ANDREAS DIEDRICH
docent inom organisation och management samt programansvarig för Organizing integration

syftade till att stärka lokalsamhället. Ett av dem genomfördes under en kort period i stadsdelen Majorna, där man använde valutan majorer, och det andra genomfördes i

FORSKNINGSPROGRAMMET ORGANIZING INTEGRATION består av fem delprojekt där varje projektgrupp tittar på arbetsmarknadsintegration inom olika områden.

Syftet är bland annat att få svar på vilka idéer om integration som ger upphov till samtida integrationsalternativ, hur arbetsmarknadsintegrationen är organiserad i praktiken och vilka effekter integrationsinsatserna har för utrikesfödda. Sammanlagt ingår 11 forskare från olika universitet och högskolor.

Programmet, som är finansierat av Forte med stöd av Mistra Urban Futures, tar slut vid årsskiftet 2019/2020.

Läs mer om programmet på organizingintegration.org

LOKALA VALUTOR

Lokal valuta är en valuta som kan användas inom ett visst geografiskt område, till exempel en stadsdel och/eller av en viss grupp eller organisation.

Den lokala valutan fungerar kompletterande och inte ersättande till den nationella valutan. Syftet är att främja det civila samhället genom bland annat lokal handel.

En röst åt dem som

VARKEN SER ELLER HÖR

Att utveckla ett språk är ingen lätt sak för den som föds med en kombinerad syn- och hörselnedsättning. Men stödet från anhöriga kan vara avgörande. Nu ska forskare vid Linköpings universitet studera hur kommunikationen för personer med dövblindhet kan förbättras genom insatser mot omgivningen.

TEXT *Antonia Hallberg*

År 1904 tar den då 24-åriga Helen Keller examen från Radcliffe College i Cambridge, Massachusetts. Det är något alldeles särskilt. För Helen Keller hade nämligen, vid ett och ett halvt års ålder, förlorat både syn och hörsel i en febersjukdom. Trots sin funktionsnedsättning behärskade hon såväl punktskrift som teckenspråk och lärde sig till och med att tala med rösten. Under sin livstid blev hon inte bara den första personen med dövblindhet att ta en akademisk examen – hon var dessutom politiskt engagerad, arbetade länge som föreläsare och hann skriva ett flertal böcker och essäer.

Visst är det en fantastisk berättelse, den om Helen Kellers liv. Men den är också sällsynt. Varje år föds omkring sex till åtta barn i Sverige med medfödd dövblindhet. För de flesta av dem väntar ett liv som fundamentalt kommer att skilja sig från Helen Kellers.

– Det här är en grupp med starkt begränsade möjligheter till kommunikation och socialt samspel. Det är väldigt ovanligt att de här individerna uppnår en mer avancerad kommunikationsförmåga, menar Emil Holmer, som forskar inom språk, kognition och kommunikation vid Linköpings universitet.

Han är projektledare för en Forte-finansierad interventionsstudie om förbättrad kommunikation för personer med det som kallas *medfödd dövblindhet*. Det innebär en allvarlig syn- och hörselnedsättning som funnits från födseln, eller som uppkommit innan personen utvecklat ett språk. I Sverige finns omkring 500 personer med denna funktionsnedsättning. Exakt hur många vet man inte.

– De här individerna är väldigt svåra att upptäcka, och inom sjukvården har man bristande kunskap om just *hur* man ska upptäcka dem. En del blir kanske tilldelade andra typer av diagnoser, till exempel neuropsykiatriska tillstånd eller utvecklingsstörning. Ibland upptäcks dövblindheten först i vuxen ålder, och då är det svårt att veta om den är medfödd eller inte, säger Emil Holmer.

Och det här är en viktig distinktion. Dövblindhet finns nämligen också i en *förvärvad* form, som innebär att den uppkommit senare i livet. Då har personen redan hunnit utveckla ett språk och någon form av förståelse för sin omvärld. I den gruppen är förutsättningarna därför annorlunda, och det finns många som kan kommunicera

i

VAD ÄR DÖVBLINDHET

Dövblindhet är en kombination av syn- och hörselnedsättning som är så allvarlig att syn och hörsel har svårt att kompensera för varandra. En person med dövblindhet är inte alltid helt blind och döv, många har både syn- och/eller hörselrester.

Egen funktionsnedsättning

När vår hörsel är nedsatt kompenserar vi med synen, och tvärtom. Detta är svårt eller omöjligt om båda sinnen är nedsatta. Därför ses dövblindhet som en egen funktionsnedsättning.

FLER ÄN
12 000
PERSONER
HAR EN KOMBINERAD
SYN- OCH HÖRSEL-
NEDSÄTTNING

SÅ VANLIGT ÄR DET

Orsaken till dövblindhet är oftast genetisk, men det kan också orsakas av sjukdom eller olycka. I Sverige finns omkring 500 personer med medfödd dövblindhet och cirka 2 000 personer (under 65 år) med förvärvad dövblindhet.

Den största gruppen med dövblindhet är äldre personer (över 65 år) med kombinerad syn- och hörselnedsättning. Denna grupp omfattar fler än 10 000 personer.

Källa Nationellt kunskapscenter för dövblindfrågor, NkcdB

på en sådan nivå att de kan delta i såväl utbildning som arbetsliv.

Men för den som föds med dövblindhet är vägen till ett språk mer komplicerat. I brist på både syn- och hörselintryck blir känseln det främsta sinnet för att tolka och interagera med omvärlden. Därför bygger kommunikationen framför allt på beröring. Det kan till exempel ske genom taktilt teckenspråk.

Det taktila teckenspråket baseras på det visuella svenska teckenspråket, men tecknas istället så att mottagaren kan känna och följa med i rörelsen. Det är dock ovanligt att personer med medfödd dövblindhet kommunicerar på det här sättet.

– Många har utvecklat enskilda tecken under sin uppväxt, men för de flesta är det inte ett formaliserat språk, där man kan bygga meningar, använda turtagning och beskriva händelser. Istället handlar det mycket om icke-formaliserade personliga uttryck som måste tolkas av samspeletpartnern, säger Emil Holmer.

Han använder ordet *samspel* snarare än *samtal*, därför att kommunikationen handlar om något annat än ett typiskt utbyte av information. Samspelet mellan en person med dövblindhet och dess samspeletpartner bygger ibland mer på andra uttrycksformer än på ett faktiskt språk.

Detta bekräftas också av specialpedagogen Anna Ahrbom.

Hon arbetar på ett LSS-boende i Finspång för personer med medfödd dövblindhet, som drivs av organisationen Mo Gård.

– Det finns så många nivåer av kommunikation, säger Anna Ahrbom. Det är en sak att kunna känna ett föremål, t.ex. en tandborste, och veta exakt vad man ska göra. Det är en annan sak att kunna be om

tandborsten när den inte är i närheten. Ofta förstår de här individerna mer än de själva kan uttrycka.

Eftersom kommunikationen är så individuell, där egna uttryck blandas med konventionella tecken, spelar det stor roll vem det är som samspeletpartner med personen med dövblindhet och vilken relation de har till varandra.

– Det är väldigt vanligt i den här gruppen att individerna får anpassa sig till den kommunikativa förmågan som personalen har, menar Anna Ahrbom.

Hon berättar om en av de boende i verksamheten, en ung man, där det är tydligt att samspelets kvalitet är helt beroende av vem det är som kommunicerar med honom.

– Om det kommer in personal som pratar på och som förväntar sig att han kan ta emot kommunikationen, då plötsligt förstår han massor. Han blir jätteintresserad och ber dem att hjälpa honom att forma nya tecken. Nästa person kan tycka att han bara är på en förspråklig nivå, och då formas kommunikationen efter det.

Det är just detta, betydelsen av den sociala omgivningen, som är utgångspunkten för Emil Holmers forskningsprojekt. Tillsammans med sin projektgrupp ska han undersöka hur kommunikationen mellan personer med dövblindhet och deras samspeletpartner påverkas av vilken kommunikationsförmåga samspeletpartneren har. För att komma åt denna fråga kommer man att rekrytera ett antal vuxna med medfödd dövblindhet från olika stödboenden. För var och en av dem rekryteras också två samspeletpartner, i regel anställda på samma boenden, som under 15 veckor kommer att få utbildning och träning i kommunikation.

– Träningen kommer att handla om svenskt teckenspråk och taktilt teckenspråk, säger Emil Holmer. Men vi tror att när du får en större språklig kompetens

”

DET FINNS
ÖVERLAG
GANSKA LITE
KUNSKAP OM
PERSONER MED
DÖVBLINDHET,
MEN OM JUST
MEDFÖDD
DÖVBLINDHET
VET VI NÄSTAN
INGENTING

EMIL HOLMER
lektor och forskare vid
Linköpings universitet

ANNA AHRBOM
specialpedagog, Mo Gård LSS

så kommer kommunikationen också att stärkas på fler sätt, till exempel att du blir mer uppmärksam på individens uttryck och bättre på att anpassa dina egna uttryck efter mottagarens förutsättningar.

Forskarna kommer genom videoinspelningar att följa de medverkande över tid, för att se hur kommunikationen utvecklas under och efter träningen. Man kommer också att studera hur kommunikationen skiljer sig mellan olika samspeletpartner och mellan olika typer av situationer. Hur påverkas till exempel samspelet i en situation som är obekant för personen med dövblindhet, jämfört med en mer återkommande vardagssituation?

Projektet, som nu är i sin planeringsfas, kommer att pågå fram till 2024.

Och det är ett projekt som behövs.

– Det finns överlag ganska lite kunskap om personer med dövblindhet, men om just medfödd dövblindhet vet vi nästan ingenting, menar Emil Holmer.

Emil Holmer tror att forskningsprojektet kan leda till kunskap som kan stärka personalens kompetens och ge dem bättre verktyg att stötta kommunikationsutvecklingen hos personer med dövblindhet. Han tror även att resultaten, på ett mer övergripande plan, kan vara värdefulla för grupper med andra funktionsnedsättningar, genom att visa på hur insatser mot omgivningen kan göra skillnad.

Men framför allt hoppas han att studien ska leda till resultat som kan förbättra vardagslivet för personer med dövblindhet, både medfödd och förvärvad. Det handlar om rätten att göra sig hörd och att få gehör för sina uttryck. Oavsett hur din röst uttrycks. ■

Mitt eget fel?

OM SKULDKÄNSLOR OCH SKULDBELÄGGANDE I BROTTSMÅL

Blir våldtagna kvinnor mer skuldbelagda av rättsväsendet än misshandlade män? Och finns det någon koppling mellan professionellas agerande och brottsutsattas skuldkänslor? Docent Maritha Jacobsson är på jakt efter svaren.

TEXT Jennie Aquilonius

ILLUSTRATION Ayman Alkassab

”Om jag inte hade ...”

Den tanken är vanlig hos personer som blivit utsatta för brott. Många lägger skulden för det som hänt på sig själva. Samtidigt hävdas det ofta i den offentliga debatten att rättsväsendet skuldbelägger kvinnor som utsatts för sexualbrott. Men är det så? Och hänger den brottsdrabbades skuldkänslor i så fall ihop med hur professionella inom rättsväsendet betar sig? Spelar det någon roll vilken typ av brott du drabbats av?

De här frågorna undersöks i ett forskningsprojekt vid Uppsala universitet som leds av Maritha Jacobsson, docent och universitetslektor i socialt arbete. Studien ska jämföra skuldkänslor hos, och skuldbeläggning av, brottsdrabbade i mål om våldtäkt, misshandel och bedrägerier.

– Det handlar om förtroendet för rättssystemet. Om våldtäktsutsatta blir mer skuldbelagda behöver alla berörda informeras så att systemet kan förbättras, säger Maritha Jacobsson.

Lika intressant är det om studien visar att kvinnor i våldtäktsmål inte blir mer skuldbelagda än andra, menar hon.

– Det kan också vara ett problem med debatten i dag, att allt är så hemskt och då törs ingen anmäla. Sedan ska man vara medveten om att den målsägande

alltid blir ifrågasatt, särskilt om det finns lite vittnesbevisning. Det är för att ingen oskyldig ska dömas.

Projektet är sprunget ur en tidigare studie. Runt år 2010 rapporterade medierna mycket om att kvinnor misskrediterades i våldtäktsmål. Rättsväsendet, sades det, var präglad av myter som att kvinnor bara rapporterar våldtäkt för att de ångrar att de haft samlag eller att de får skylla sig själva eftersom de varit för berusade eller haft för kort kjol.

Maritha Jacobsson och hennes kollega Stefan Sjöström, professor i socialt arbete, funderade på om det verkligen var så. Forskning visade att kvinnor diskrimineras i rättsprocesser om våldtäkt. Det handlade om brister i polisens utredningsarbete, bemötande, domstolsprocesser som innehöll orättfärdiga påfrestningar för brottsoffren och att andelen fällande domar var låg. Men en brist i forskningsfältet var, enligt Maritha Jacobsson, att våldtäktsdomarna sällan sattes i relation till rättsprocesser i andra mål.

En sällsynt studie från Australien jämförde till exempel trovärdighetsbedömningar i våldtäktsmål och misshandelsmål, och fann att skillnaderna var små. Maritha Jacobsson och Stefan Sjöström samlade 30 svenska våldtäktsdomar och 30 misshandelsdomar där ord stod mot ord.

– Vi kunde inte heller se att kvinnors trovärdighet

”

DET VI SÅG TYDLIGAST ÄR ATT JU
MER DU TROR PÅ MYTER OM VÅLDTÄKT,
DESTO HÖGRE RISK ÄR DET ATT DU
SKULDBELÄGGER DEN SOM UTSATTS

ifrågasattes speciellt mycket mer i våldtäktsdomar än män i misshandelsdomar, skillnaderna var små.

Men vad händer innan domen skrivs? Den frågan ledde fram till det aktuella projektet. Just nu håller forskarna på att samla in material. Tanken är att studera tio mål av varje brottstyp, våldtäkt, misshandel och bedrägeri, varav fem friande och fem fällande. Forskarna ska intervjua målsäganden om rättsprocessen, alltifrån hur de upplevt mötet med polisen till hur den sociala omgivningen reagerat. De ska också titta på förhören med både målsägande och gärningsperson. På så sätt kan den utsattas känsla av att bli skuldbelagd jämföras med vad som faktiskt sägs i förhören. I ett fall i varje kategori ska forskarna också intervjua domare, målsägandebiträden, åklagare och försvarsadvokat om hur de upplever skuldbeläggande och skuldupplevelse i målet. Projektet beräknas vara klart år 2021.

Att många brottsdrabbade lägger skulden på sig själva känner Magnus Lindgren igen. Han är generalsekreterare för Stiftelsen Tryggare Sverige, som bland annat arbetar med att förbättra hjälpen till brottsdrabbade. Han är också doktor i psykologi, har tidigare forskat om brottsutsatta samt varit chef för brottsofferenheten vid polisen i Uppsala.

Det vanligaste, berättar Magnus Lindgren, är att personen kritiserar sitt eget beteende och tänker saker som: **Varför tog jag den vägen? Varför läste jag inte polisläset? Varför drack jag så mycket? Varför hängde jag med den där killen hem?** Det finns också de som drabbas av en individrelaterad skuld där händelsen blir en bekräftelse på känslan av att vara dålig: det är klart

det här hemska hände, eftersom jag är som jag är.

– När vi drabbas av ett brott raseras vår illusion av att världen är god, trygg och förutsägbar. **Vi inser att vi inte kan lita på människor i den utsträckning vi trodde, inte kan förutsäga vår närmaste framtid och inte är osårbara.** Det ger en känsla av kaos, säger han.

Det finns två strategier för att återfå känslan av kontroll, och därigenom trygghet. Det ena är att skaffa sig så mycket information som möjligt om vad det var som hände och varför. Ett annat är att skuldbelägga sig själv.

– Om skulden finns hos den gärningsperson som utsatt mig för till exempel våldtäkt, misshandel eller bedrägeri, då måste jag leva kvar med känslan av att inte ha kontroll, eftersom ansvaret ligger utanför det jag själv kan påverka.

Det här gäller alla typer av brott. Men Magnus Lindgren förklarar att de som utsatts för sexualbrott generellt har starkare skuldkänslor än de som blivit misshandlade, vilka i sin tur uppvisar starkare reaktioner än de som drabbats av stöld och rån.

Han berättar att även rättsväsendet och den sociala omgivningen tenderar att skuldbelägga den brottsdrabbade. Det beror dels på felaktiga föreställningar om hur personer som utsatts för brott ska reagera och dels att brott även hotar deras illusion om en god värld. Om det som hänt inte beror på den drabbade, då kan det hända mig, min partner eller mina barn.

– Även professionella går ibland i fällan att det är lättare att skuldbelägga den drabbade. Enligt Magnus Lindgren har medvetenheten om skuldbeläggande ökat inom rättsväsendet. Det förs inte diskussioner om den målsägandes agerande och utseende på sam-

ma sätt som tidigare. Men om hen har skuldbelagt sig själv kommer det ofta upp i huvudförhandlingen.

– Försvarsadvokaten läser igenom de initiala förhören och anmälningsupptagningen och säger att ”ja, jag ser här att du i samband med första förhöret sade att det här berodde på dig, för att du hade sagt eller gjort något”, säger han.

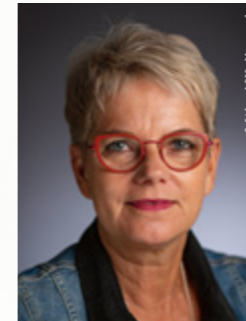
Kerstin Adolfsson är doktor i psykologi och skrev sin avhandling om varför allmänheten skuldbelägger den

som varit med om en våldtäkt. 3 800 personer fick svara på frågor utifrån en fiktiv våldtäktsituation. Frågorna handlade bland annat om våldtäktsmyter, alltså före-

ställningar om vem som våldtar och blir våldtagen, hur en våldtäkt

går till och hur den utsatta reagerar. Generellt la deltagarna skulden på den som utsatts för våldtäkt i låg grad, men över hälften gjorde det i någon utsträckning.

– Det är mycket. Det vi såg tydligast är att ju mer du tror på myter om våldtäkt, desto högre risk är det att du skuldbelägger den som utsatts. Det är positivt på ett sätt, eftersom vi kan påverka det med ökad kunskap, säger hon.

MARITHA JACOBSSON
docent och universitetslektor
i socialt arbete vid Uppsala
universitet

MAGNUS LINDGREN
generalsekreterare för
Stiftelsen Tryggare Sverige
och doktor i psykologi

KERSTIN ADOLFSSON
doktor i psykologi vid
Göteborgs universitet

Kerstin Adolfsson har också frågat poliser, åklagare och sjukvårdspersonal om deras förutsättningar att ge ett gott bemötande. Många upplevde bristen på resurser som ett stort hinder.

– De har inte tid att förklara för den som kommer hur det går till och personen får ofta möta olika personer varje gång.

De professionella ville också ha mer kunskap om sexualbrott. Skillnaderna var stora, 80 procent av åklagarna hade genomgått någon form av vidareutbildning om sexualbrott jämfört med omkring 10 procent av de polisanställda.

– Det är viktigt att göra det så lätt som möjligt för personer att orka anmäla och fortsätta vara kvar

i processen. Om du inte känner att du blir lyssnad på eller tagen på allvar är det klart att du droppar av under processens gång.

Kerstin Adolfsson hoppas att studien ska leda till bättre utbildning för dem som möter våldtäktsutsatta i sitt arbete. ■

OM PROJEKTET

Projektet "Relationen mellan skuldupplevelse och skuldbeläggande i domstolsförhandlingar - en jämförande studie av våldtäkt, misshandel och bedrägeri" pågår mellan 2018 och 2021 med finansiering från Forte. Tre typer av brottsmål kommer att jämföras: våldtäkt, misshandel och bedrägeri.

Några av de frågor som kommer att undersökas är om brottsutsatta upplever att de skuldbeläggs under domstolsprocessen, under polisutredning eller av sin sociala omgivning, samt om professionella aktörer i domstolen uppfattar att det förekommer skuldbeläggande praktiker.

I så fall - använder de medvetna strategier för att hantera risken för skuldbeläggning? Analysen kommer att utgå från intervjuer med brottsutsatta och professionella aktörer samt inspelade vittnesförhör från tingsrättsförhandlingar där intervjupersonerna deltagit.

Resultaten från projektet ska bidra till ökad kunskap om hur stort problemet med skuldbeläggning av brottsutsatta är i domstolsprocesser. De kan också användas för att utveckla professionella förhållningssätt som minskar risken för skuldbeläggning.

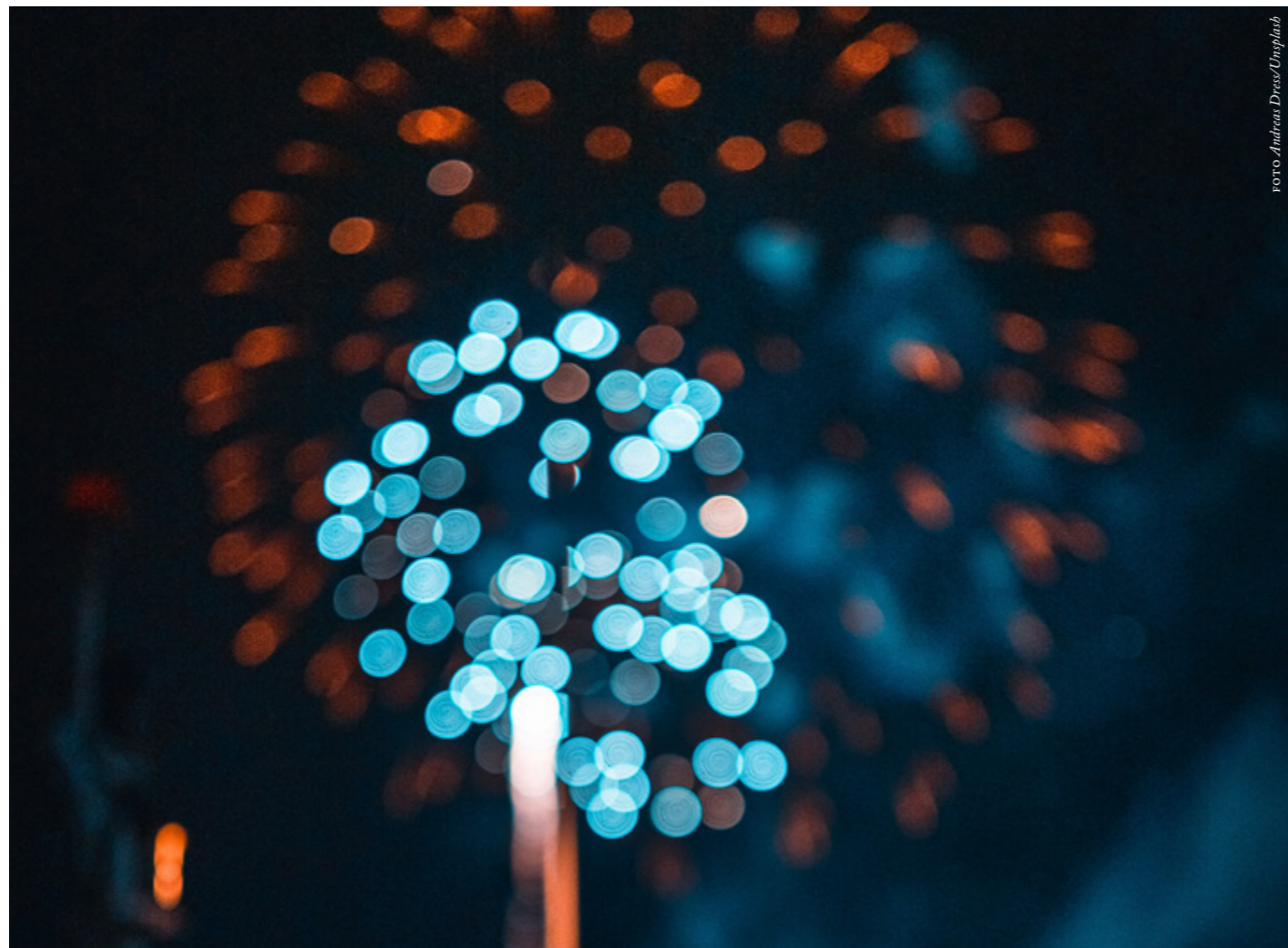

FOTO: Andreas Dras/Unsplash

Den nya spelmarknaden JACKPOT FÖR VEM?

TEXT Johan Frisk

I januari 2019 infördes en ny svensk spellag. Sedan dess har marknadsföringen ökat kraftigt, regeringen har hotat med reklamförbud, Konsumentombudsmannen har stämt flera spelbolag och de privata bolagen och Svenska Spel har kastat siffror och krav mot varandra. Vid sidan av står forskarna och antecknar.

Philip Mårtensson är en av spelbolaget Leo Vegas aktieägare. I den gruppen är han troligen ensam om att vara spelmissbrukare, ett missbruk som han berättade om på en av bolagets årsstämmor. Där ställde han även en fråga: Kan vi vara eniga om att spelmissbruk är ett folkhälsoproblem?

– Jag fick inte det svar jag ville ha, säger Philip Mårtensson.

För ett par år sedan, som 18-åring, fastnade Philip Mårtensson i ett spelmissbruk som höll på att kosta honom livet. Vändningen kom på sjukhuset där han vårdades för brännskador efter att ha tänt eld på sig själv. I dag driver han sajten Betless, skriver debattartiklar och föreläser, allt med målet att förändra spelmarknaden.

I den nya lag som började gälla vid årsskiftet finns två centrala begrepp, måttfullhet och omsorgsplikt. Kravet på måttfullhet riktar sig mot spelbolagens reklam, omsorgsplikten handlar om att bolagen ska skydda sina kunder mot överdrivet spelande. Men vad begreppen egentligen betyder är oklart.

– Svenska staten har varit naiv när den säger att marknadsföringen ska vara måttfull utan att specificera vad det betyder, säger Philip Mårtensson. Nu är det upp till andra att stämma bolagen och få till en praxis.

Philip Mårtensson menar att staten har misslyckats med att stifta lagar efter människors behov. Det handlar till exempel om möjligheten att stänga av sig själv från spel, något som numera kan göras på alla spelsajter samtidigt genom Spelinspektionens nationella

självvstängningsregister. Den som senare ångrar sig kan dock häva avstängningen.

– Det är bra att möjligheten finns, men det är svårt att stå emot när du har marknadsföring som lockar, säger Philip Mårtensson.

Den juridiska strid som kommer att avgöra vad begreppet måttfullhet egentligen betyder inleddes den 18 december 2018 när Konsumentombudsmannen

stämde bolaget bakom Ninja Casino. KO vill att Patent- och marknadsdomstolen förbjuder Ninja Casino att använda ett 20-tal påståenden, till exempel ”Knepet sprids som en löpeld: kan fylla kontot på 5 minuter” och ”Här är klockrena vägen till guldet”.

Sedan årsskiftet har KO inlett granskningar av ytterligare 13 spelbolag. Detta efter att ha fått in ett stort antal klagomål från konsumenterna.

Även Spelinspektionen har rutit till mot spelbolagen genom att bötfälla två av dem för otillåtna bonuserbjudanden. Betway fick böta fem miljoner kronor, medan bolaget Madalorian krävdes på nio miljoner kronor.

Vad som händer på spelmarknaden följs noga av forskningsprogrammet REGAPS (Responding to and Reducing Gambling Problems Studies). Programmet är baserat vid Institutionen för folkhälsovetenskap vid Stockholms universitet och engagerar cirka 15 forskare inom fem olika forskningsområden.

Jenny Cisneros Örnberg, programledare för REGAPS, säger att flera projekt precis har påbörjats.

– En doktorand kommer att följa omregleringen, bland annat med artiklar om hur olika aktörer på den svenska marknaden definierar begrepp som måttfull spelreklam och omsorgsplikt.

Forskarna kommer att intervjua personer från de olika aktörerna, bland annat för att få deras syn på var ansvaret ligger.

– Spellagen har kritiserats för att vara otydlig och det finns tecken på att man skjuter ansvaret uppåt i hierarkin.

En annan grupp som kommer att följas

Spelmarknaden omsatte år 2018
23,4
MILJARDER
KRONOR

Alla spelare

2%
av spelarna
stod för
HÄLFTEN
av spelmarknadens
OMSÄTTNING

Källa Spelinspektionen

Foto: Julia Linderman

är de som väljer att stänga av sig från spelsajterna. Varför? Hur länge stänger de av sig? Spelar de på andra, olicensierade sajter?

Programmet kommer också att studera den brottslighet som är kopplad till spelmissbruk. Det handlar inte bara om den rättsliga processen utan forskarna ska även titta på vilka spelarna har förskingrat ifrån och försöka räkna ut hur mycket spelmissbruket kostar samhället. Spelmissbrukare kan till exempel genomföra bedrägerier på Blocket, stjäla från arbetsplatsen, från en släkting eller från personer som man är god man för.

En rapport som ska publiceras i början av nästa år ska granska möjligheten att få behandling för sitt spelmissbruk. Den 1 januari 2018 fördes spelmissbruk in i socialtjänstlagen och hälso- och sjukvårdslagen, vilket innebär att kommuner och landsting är skyldiga att förebygga spelproblem och erbjuda behandling.

Eva Samuelsson, forskare vid Stockholms

universitet, förklarar vad lagändringarna inneburit för möjligheten att få vård.

– Stödlinjen för spelare och anhöriga släppte i mars en rapport om utvecklingen under 2018 och där kan man se att det har skett en stor förändring i kommunerna. När Stödlinjen frågade kommunerna var det 98 procent som sa att de erbjöd någon form av behandling, för ett par år sedan var det bara hälften.

Men den ökade tillgången till vård beror inte bara på lagändringarna, tror Eva Samuelsson. Att antalet självhjälpgrupper ökat har också bidragit. Liksom den växande medvetenheten om problemet.

– Spelfrågan har fått stort genomslag i media, många har gått ut och berättat och allmänheten är upprörd, framför allt över den massiva spelreklamen. Det har skapats opinion emot spelbolagen och det har blivit mer accepterat att prata om spelproblem.

Eva Samuelsson ska även ta reda på hur spelproblem hanteras inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården. En hittills

7,4
MILJARDER
KRONOR
investerades i
spelreklam 2018

Källa Spelinspektionen

obesvarad fråga är vad sjukvården gör för att upptäcka spelproblem.

– Jag brukar rekommendera att man ska screena för spelproblem när man behandlar patienter för till exempel ångest och sömnproblem, säger Eva Samuelsson.

Enligt Folkhälsomyndighetens undersökning Swelogs har antalet svenskar med spelproblem minskat något de senaste åren, från cirka 6 procent 2015 till drygt 4 procent 2018. Däremot skedde en 50-procentig ökning av de som har så allvarliga spelproblem att det kan beskrivas som ett beroende. I den här gruppen finns 45 000 personer i åldrarna 16 år och uppåt. Ungefär hälften är kvinnor, en grupp där spelproblemen har ökat under de senaste tio åren.

– Spelproblemen är ganska jämnt fördelade i befolkningen, men de negativa konsekvenserna blir större för vissa grupper. Det handlar om personer med låg utbildningsnivå, de med utomnordisk bakgrund och personer med lägre inkomst. Andra utsatta grupper är de med bidrag i någon form, psykisk ohälsa eller alkoholproblem. Men den största riskfaktorn är att regelbundet spela på spelautomater och kasino via internet.

När Eva Samuelsson får frågan hur den nya lagen påverkar risken för spelmissbruk börjar hon med att räkna upp det som är positivt. Som kravet på omsorgsplikt, även om det ännu inte är klart vad det innebär, och restriktionerna för hur spelbolagen får erbjuda bonus. Också möjligheten att ta en spelpaus är positivt, anser Eva Samuelsson.

– Problemet med spelpaus är att när det har gått så långt att man måste spärra sig har det ofta gått för långt. Det finns andra verktyg, som att självtesta sig eller sätta in ett maxbelopp för spelet. Men det vi vill se är att spelbolagen är

45 000
personer i Sverige har
allvarliga spelproblem

EN ÖKNING MED
45%
sedan
2015

Mest ökar
DE ALLVARLIGA
SPELPROBLEMEN
hos kvinnor

Källa Swelogs 2018, Folkhälsomyndigheten

mer proaktiva. De har omfattande data över hur spelet ser ut så att de kan upptäcka det riskfyllda spelet, men i vilken utsträckning det används i direkt marknadsföring eller för att ta ansvar vet vi inte.

I spellicensutredningen som föregick spellagen fanns ambitionen att forskningen skulle få tillgång till spelardata från licensierade spelbolag. Enligt nuvarande tillämpning av bestämmelserna kring dataskyddsförordningen är det inte möjligt.

– I Norge har forskarna tillgång till data om spelet på ett annat sätt. Norge har också en förlustgräns där du kan förlora maximalt 20 000 kronor i månaden, medan vi inte har några sådana restriktioner. Sverige har alltså valt en annan väg både kring möjligheten att begränsa

spelproblem och kring möjligheten att forska om spelbolagens efterlevnad.

Tobias Fagerlund, vd på Global Gaming, som via ett annat bolag äger varumärket Ninja Casino, vill inte kommentera något som har med bolaget att göra

Foto: Global Gaming

”
... DET ÄR OLYCKLIGT ATT
DET INTE FINNS NÅGON
TYDLIG DEFINITION.

TOBIAS FAGERLUND
vd på Global Gaming

då det befinner sig i ett känsligt läge och snart ska komma med en ny årsrapport. Men han kan svara på mer generella frågor om spelbranschen. Som den om begreppet måttfullhet.

– Det är ett av de stora frågetecknen som alla operatörer måste förhålla sig till, och det är olyckligt att det inte finns någon tydlig definition.

Spelar mängden reklam in när måttfullheten ska bedömas?

– Det kanske den gör, det vet vi ju inte.

Att spelreklamen ökade kraftigt efter att nya spel-lagen infördes fick dåvarande civilminister Ardalan

Shekarabi att hota med åtgärder. Spelbranschen svarade med att ta fram egna riktlinjer för spelreklam. I riktlinjerna står bland annat att spelbolag inte får uppmuntra kunder att jaga förluster och att man aldrig får ge illusionen att spel kan ersätta ett vanligt arbete.

Riktlinjerna imponerade dock inte på Ardalan Shekarabi, som i slutet av april tillsatte en utredning om spel-

reklam. Samtidigt passade han på att upprepa hotet om åtgärder: om spelbranschen inte skärper sig kan det bli aktuellt med reklamförbud eller att införa liknande restriktioner som för alkohol- och tobaksreklam.

– Jag tror att det är just ett hot, som blir svårt att genomföra i praktiken, säger Tobias Fagerlund.

Philip Mårtensson, den före detta spelmissbrukaren, håller med.

– Att reklamen ska förbjudas är verklighetsfrämmande eftersom marknaden finns. Så länge de betalar skatt och licensavgifter är det lagligt att marknadsföra.

■

FOTO Tobias Björnlund

JENNY CISNEROS ÖRNBERG
fil.doktor i statsvetenskap,
Stockholms universitet

FOTO Tobias Björnlund

EVA SAMUELSSON
fil.doktor i socialt arbete,
Stockholms universitet

I mitten av juni beslutade Spelinspektionen att dra in licensen för Ninja Casino, bland annat för att bolaget anses ha brutit mot omsorgsplikten. I en kommentar till en nyhetsbyrå har Tobias Fagerlund sagt att bolaget kommer att överklaga beslutet.

BEHÖVER DU HJÄLP? HIT KAN DU VÄNDA DIG

STÖDLINJEN

Till Stödlinjen kan du som är spelare eller anhörig vända dig för att få stöd och hjälp. Du kan kontakta Stödlinjen via telefon, mejl eller chatt. Det finns också möjlighet att genomgå ett självhjälpprogram online.

www.stodlinjen.se

STÖDFÖRENINGAR

Runt om i landet finns ett antal stödföreningar dit både spelberoende och anhöriga kan vända sig. Några av föreningarna organiseras i Spelberoendes riksförbund som är en ideell förening.

www.spelberoende.se

VÅRDEN

Du kan också kontakta en vårdcentral eller socialtjänsten i din kommun för att få råd och stöd. Du kan även vända dig till en psykiatrisk öppenvårdsmottagning eller ringa telefonnummer 1177 för att få sjukvårdsrådgivning.

www.1177.se

Källa 1177 Vårdguiden

CANNABIS

harmlös rekreation eller farlig drog?

Tvärtemot vad många tror har det inte blivit vanligare att tonåringar röker cannabis. Men visst tror fler att det är helt ofarligt. Med tanke på legaliseringen som skett i en rad länder och det faktum att drogen lyfts fram som sjukdomslindrande är det kanske inte så konstigt. Ändå haltar forskningen om cannabis smärtlindrande egenskaper rejält.

TEXT Maja Lundbäck

Omkring tolv procent av svenskarna har någon gång i livet rökt hasch eller marijuana och runt tre procent har gjort det någon gång det senaste året – få jämfört med andra länder.

– Många tror att cannabisanvändningen har ökat bland unga, men det är ganska stabilt. Bland vuxna har man däremot sett en liten ökning de senaste fem-sex åren, säger Anna-Karin Danielsson, forskare i folkhälsovetenskap vid Karolinska Institutet.

Det är fler killar och män än tjejer och kvinnor som använder cannabis – och vanligast är det

bland 16- till 29-åringar, där nio procent svarar att de använt drogen de senaste tolv månaderna.

– Vi ser också i en rapport från Brottsförebyggande rådet, Brå, att det är betydligt högre användning i välbärgade områden. Det har sannolikt att göra med tillgång till droger – och pengar, säger hon.

Totalt sett röker alltså inte fler unga hasch eller marijuana, men däremot kan man se en tydlig attitydförskjutning. På 1980-talet trodde många ungdomar att det var farligt, men där har någonting hänt.

– I dag anger omkring hälften av ungdomarna att de inte tror att cannabisrökning varje helg är förenat med några stora risker. Jag tror att det kan bero på att det har legaliserats i flera länder men också att ungdomar läser i sociala medier och bildar sig en egen uppfattning.

Men hur farligt är det då?

– Det är många som skrämmer sina barn med att de kommer få en psykos om de röker cannabis, men riktigt så enkelt är det inte. Vi vet ju inte vilka som kommer råka illa ut. Men det har gjorts många studier där man ser att cannabis ökar risken för psykosjukdom, säger Anna-Karin Danielsson.

I en svensk studie från slutet av 1980-talet kunde man visa att värnpliktiga män som använde mycket cannabis i 18-årsåldern hade två till tre gånger så hög risk att utveckla psykosjukdom som schizofreni

i vuxen ålder jämfört med personer som inte hade använt cannabis alls.

Det konstiga är att psykosjukdomar inte verkar vara vanligare varken i USA eller i Australien trots att drogen används betydligt mer där än i Sverige.

– Vi ser alltså att det finns en ökad risk för psykosjukdomar som schizofreni på populationsnivå bland cannabisanvändare jämfört med icke-användare, men ändå är det inte vanligare i de länder där fler använder drogen, säger Anna-Karin Danielsson.

Samtidigt har akutkliniken Maria Ungdom i Stockholm gått ut med information om att de får in fler ungdomar som rökt cannabis jämfört med förr. I reella tal handlar det om i snitt två till tre ungdomar i månaden som kommer in med psykotiska symtom efter cannabisanvändning, enligt uppgifter till Svenska Dagbladet.

– Ja, det kan vara så att de som jobbar kliniskt har en annan bild och att fler ungdomar kommer in akut. Men i populationsstudier ser vi inte att användningen ökar. Det är självklart oroande att fler ungdomar är i behov av vård, säger Anna-Karin Danielsson.

Så varför upplever världen detta problem?

Det skulle bland annat kunna ha att göra med styrkan i drogen. THC är den ingrediens i cannabis som ger själva ruset samt bidrar till de negativa effekterna. En internationell studie, som publicerats i den vetenskapliga tidskriften

The Lancet Psychiatry tidigare i år, visar att det verkar kunna finnas en koppling mellan styrkan i cannabis och psykosjukdomar som schizofreni. Ytterligare en studie, publicerad i European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience, visar att halterna av THC har ökat i den cannabis som förekommer i Europa.

Anna-Karin Danielsson som framför allt fokuserar på effekter av cannabisanvändning på befolkningsnivå, snarare än hos enskilda individer, har också sett att män som rapporterade hög cannabisanvändning som 18-åringar hade 30-40 procent ökad risk för förtidspension, arbetslöshet och behov av ekonomiskt

stöd som 40-åringar, även när man tog hänsyn till andra riskfaktorer. Det betyder inte att alla cannabisanvändare kommer att bli arbetslösa eller få psykos – men risken ökar.

I dag finns ett stort intresse kring cannabis som sjukdomslindrare. Förutom THC innehåller cannabis nämligen många andra så kallade cannabinoider. En av dessa kallas CBD och är kanske den som intresserar forskarna mest. Högre halter av CBD minskar riskerna från THC, men en het fråga är om CBD också kan ha smärtlindrande egenskaper.

– När det kommer till kopplingen till smärtlindring så är det en debatterad fråga. Det är några studier som visar positiva effekter, medan andra studier inte kan se att det har någon effekt. Men det pågår fortfarande studier på flera håll, bland annat på Karolinska Institutet, säger Anna-Karin Danielsson.

Det finns också studier som har visat att cannabis kan lindra symtom vid multipel skleros, MS, samt vid epilepsi.

– Studierna på epilepsi är gjorda på få personer. Och det är dels osäkert vilka doser som krävs, dels vilka patientgrupper de är särskilt lämpade för, säger hon.

Vad gäller MS behandlas redan drabbade med medicinsk cannabis – också i Sverige. Läkemedlet som de får består av lika delar THC och CBD.

– Under 2018 fick nära 400 MS-patienter sådan behandling i Sverige, framför allt för att lindra smärtsamma kramper.

På senare tid har flera länder valt att följa Nederländerna och legalisera cannabis, som Kanada, Argentina och Portugal, samt flera delstater i USA, till exempel Colorado. Legaliseringen är ganska ny, men det har börjat komma en del studier inom området.

– I Colorado har man sett en klar ökning av ungdomar som söker akutvård på grund av cannabisbruk. Även om det inte syns någon ökning i andelen användare i de folkhälsoenkäter som görs, så mer än fördubblades andelen 13 till 21-åringar som sökte vård mellan 2009 och 2015, säger hon.

Fler trafikolyckor med dödlig utgång där föraren har varit cannabispåverkad har också rapporterats från USA.

I Sverige är samtliga riksdagspartier emot en legalisering av cannabis. Liberala ungdomsförbundet, Centerpartiets ungdomsförbund, liksom Stockholms-

distriktet av SSU har däremot argumenterat för en legalisering.

– Men de har så här långt inte fått napp hos moderpartierna. Det finns heller inte studier som säkert visar att legalisering har lett till mindre kriminalitet vilket är ett argument som ofta används, säger hon. ■

ANNA-KARIN DANIELSSON
forskare i folkhälsovetenskap
vid Karolinska Institutet

VAD ÄR CANNABIS?

Cannabis är ett samlingsnamn för narkotiska preparat som utvinns från plantor i växtsläktet Cannabis, t.ex. hasch och marijuana. Hasch framställs av växtens kåda medan marijuana är torkade blomställningar och toppskott av växten.

VAR FJÄRDE EU-MEDBORGARE HAR ANVÄNT CANNABIS

Cannabis är en av världens mest använda droger.

I EU har en fjärdedel av den vuxna befolkningen, 87,6 miljoner personer, använt cannabis någon gång i livet.

Källa EMCDDA European Drug Report 2018: Trends and Developments

16-34-åringar som använt cannabis under de senaste 12 månaderna

LÄSTIPS!

Vill du läsa mer om forskningen kring cannabis hälsoeffekter och skadeverkningar? I kunskapsöversikten **"Forskning i korthet #12: Cannabis - harmlös rekreation eller farlig drog?"** sammanfattas kunskapsläget inom området.

Beställ eller ladda ner rapporten från forte.se/publikation/flk-cannabis

VINNARE OCH FÖRLORARE

i den nya gigekonomin

TEXT Maja Lundbäck

ILLUSTRATION Ayman Alkassab

Ingen vet hur många som verkligen kan försörja sig genom de snabba påhugg eller så kallade gig, som går att finna via appar. Men de nya förmedlingstjänsterna för tillfälliga jobb kommer ändå att skaka om relationen mellan arbetstagare och arbetsgivare – och leda till helt nya krav. Det hävdar medieforskaren Henrik Örnebring.

Egenanställd, frilans, inhoppare, plattformarbetare eller rätt och slätt "giggare".

– I Sverige finns en uppsjö av appar och tjänster, som på olika sätt förmedlar tillfälliga jobb, säger Henrik Örnebring, professor i media och kommunikation vid Karlstads universitet.

De nya apparna och webbplattformarna så som Bonsai, Gigstr, Taskrunner eller Yepstr har vuxit fram i kölvattnet av den så kallade gigekonomin. I en sådan ekonomi har arbetstagarna inte fasta anställningar. I stället förflyttar de sig mellan korta vikariat och projektanställningar samt gör superkorta inhop hos diverse kunder. Jobbinsatserna kan vara i några timmar eller dagar, men också längre. Arbetskraften, de som utför tjänsterna, kallas ibland giggare. Hit räknas till

exempel Uberförare och cykelbud. En del hävdar att också de som frilansar, med eller utan enskild firma, kan räknas till gruppen.

En del talar med värme om gigekonomin och om friheten som det innebär att slippa vara anställd. Andra menar att den här typen av arbete riskerar att skapa en ny slags underklass.

Allt fler forskare har också börjat intressera sig för vilka samhällsliga konsekvenser denna nya arbetsmarknad kommer att få. För de här jobben utmanar förstås den svenska arbetsrätten – och kanske också välfärden. Det är inte heller självklart vilket ansvar man kan ställa på jobbförmedlingsplattformarna när det kommer till arbetsmiljö och diskrimineringskydd, och inte heller facklig organisering eller anställningsskydd.

– Det börjar publiceras mer och mer och det är ofta tvärvetenskapligt. Hur ska man lagstifta? Dumpar det lönerna, vad innebär detta för människors livsstil?

För mig är detta ett spännande område, säger Henrik Örnebring.

För egen del kretsar hans forskningsfokus runt de nya matchningstjänsterna för jobb

och dess medieinnehåll, användargränssnitt och vilka nya krav som de här apparna och sajterna ställer på de som söker giggen.

– Matchningssajterna i gigekonomin vill ju vara sociala medieplattformar eller som dejtingappen Tinder för jobbsökande. Ganska ofta ska du skapa dig en profil och du uppmuntras också till att skapa eget medieinnehåll, till exempel lägga upp video-cv eller "hashtagga" i sociala medier om du har fått jobb via tjänsten, säger han.

På senare år har en rad svenska företag sjösatt den här typen av digitala medieplattformar som hjälper uppdragsgivare att få kontakt med arbetssökande.

I gigekonomisk anda söker arbetsgivarna inte direkt efter sin nya talang, utan snarare någon som kan tänka sig att hugga i snabbt. Det är inte bara den som matchas med detta tillfälliga kneg som tjänar pengar – även företaget bakom matchningstjänsten tar en del av kakan för besväret.

– I vår genomgång 2018 hittade vi 12 eller 13 sådana här svenska företag, lite beroende på hur man räknar. När vi gjorde en genomgång igen i början av 2019 såg vi att de flesta av de här företagen fanns kvar, ett av dem var uppköpt. Jag är fortfarande förvånad över att det finns så många plattformar för jobbmatering. Det här är ändå Sverige, arbetsrättsligt så har vi en välfärdsmodell här, det är väldigt reglerat, säger Henrik Örnebring.

Grovt sett finns i dag två olika grupper av giggare. De första kallar sig ofta digitala nomader, ser världen som sin arbetsplats och är generellt nöjda med sin situation och sin ekonomi. De har ofta mer välbetalda konsultjobb, som kan utföras var som helst i världen, bara du har uppkoppling och en dator. Utöver dessa har vi en grupp giggare som bidrar med mer enkla servicejobb, vilket kräver fysisk närvaro på en arbetsplats, men där förmedlingen av jobbet alltså ofta sker via någon slags webbplattform. Jobben skulle förstås kunna förmedlas på andra vis än via webbplatt-

formar och appar, men tekniken gör att det förstås går snabbt och lätt att hitta folk på det här sättet.

– En stor del av det arbete som förmedlas är okvalificerat servicearbete, som att vara den som står på Centralstationen och delar ut varuprover, telefonförsäljning eller den som hjälper till vid bajamajorna på ett event, säger Henrik Örnebring.

Han menar att det är den sortens arbetskraft som efterfrågas i apparna.

– Tjänsten Yepstr inriktar sig mot lövkrattning, barnpassning, gräsklippning och annat lågkvalificerat jobb. Taskrunner är fokuserat på hantverk och enklare tjänster, som att beskära träd i trädgården eller sätta

ihop Ikea-möbler. Brainville skiljer sig från de övriga, där handlar det om mer kvalificerade konsulttjänster, som start-ups använder, säger han.

Den som anlitar en giggare kan vara ett företag, men det är heller inte ovanligt att det handlar om privatpersoner.

– Den övre medelklassen, som kan betala, får på det här viset tillgång till tjänstefolk i beroendeställning som kan göra arbeten när det passar dem, säger han.

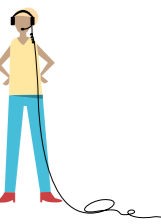
Det är tydligt att Henrik Örnebring inte är så förtjust och att han oroar sig över arbetsvillkoren.

Kan matchningstjänsterna ändå inte föra någonting gott med sig?

– Det kan vara så att de här tillfälliga jobben trots allt hjälper marginaliserade grupper att komma in på arbetsmarknaden. Vi ska snart påbörja intervjuer med folk som har fått jobb via de här plattformarna. När vi intervjuar dem vill vi sitta och kika över axeln på dem för att se hur de gör för att få jobb. Kollar de apparna regelbundet? Använder de flera plattformar samtidigt eller bara en?

Han oroar sig för att sättet att presentera sig själv via ett video-cv kan leda till att personer med till exempel olika funktionsnedsättningar blottas i ett för tidigt skede i jobbsökarprocessen – och gallras bort.

– Vi ska intervjuar folk för att höra om de blivit marginaliserade av sina handikapp. I USA är diskriminering en faktor, säger han.

Hur den här så kallade medialiseringen hänger ihop med förändrade arbetsvillkor är alltså huvudfokus för Henrik Örnebrings forskningsprojekt SWEGIG, som finansieras av Forte med tre miljoner kronor. Tre år återstår och han har bara gjort den första delen av datainsamlingen än så länge. Att studera trender som individualisering och atypiska arbetskontrakt är inte nytt, men däremot är det få som har försökt ta reda på hur själva samspelet med medialiseringen ser ut.

– Att andra samhällsinstitutioner och samhällsfärer har börjat anpassa sig efter medias logik vet vi. Men nu sker också en anpassning till media i arbetslivet. Jag tycker mig se en slags kändisifiering av arbetsmarknaden. Du måste själv marknadsföra dig och vara aktiv på sociala medier för att få ett jobb, säger han.

Enligt Egenanställdas branschorganisation var 44 000 personer egenanställda under 2017. Men hur många av de som registrerar sig på webbplattformarna för jobbmatchning som faktiskt får uppdrag är okänt liksom hur många uppdrag de får. Och ingen vet heller hur många som försörjer sig som giggare, om det är studenter eller pensionärer som tjänar lite extra vid sidan av eller om detta kan vara en väg in på arbetsmarknaden för utsatta människor. 2016 kunde en europeisk studie visa att 12 procent av svenskarna någon gång tagit ett jobb i gigekonomin.

Studien är gjord vid universitetet i Hertfordshire på uppdrag av bland andra svenska fackförbundet Unionen. Och enligt en statlig utredning från 2017 hade omkring 10 procent av befolkningen deltagit i delningsekonomin någon gång de närmast föregående åren. Delningsekonomin är dock inte exakt samma sak som gigekonomin. Enligt utredningen handlar delningsekonomin om den del av ekonomin där privatpersoner hyr ut, byter och lånar tillgångar av varandra alternativt erbjuder småtjänster. Siffrorna går inte riktigt ihop och säger heller inget om hur många som lever på att gigga.

I Frankrike finns det lite fler siffror att gå på.

– Där visar en stor studie vilka som deltar i gigekonomin – och det handlar om marginaliserade grupper. Den franska studien visar att 20 procent av giggarna tar 80 procent av uppdragen och också försörjer sig på att gigga. Dessa personer är ofta högutbildade män som kan ta kvalificerade jobb. Resten är lågutbildade kvinnor, som inte kan komma ut från hemmet och de verkar se detta som en möjlighet att tjäna extra pengar, säger Henrik Örnebring.

Han hoppas nu kunna få ut mer data av de svenska jobbplattformarna i gigekonomin så att han kan dra bättre slutsatser.

– Vi ska försöka fråga om vi kan få tillgång till deras transaktionsdata och jämföra med Frankrike.

Det är kanske inte helt tydligt vad som är ett gig och vad som bara är ett vanligt jobb.

– Men vi tror att det främst handlar om unga människor som gigger, som studenter där det passar deras livssituation att tjäna lite extra pengar. Men oavsett om det bara är en procent som försörjer sig på det här sättet så diskuteras nu lagar och regler. Gigekonomin kommer att få konsekvenser, säger Henrik Örnebring.

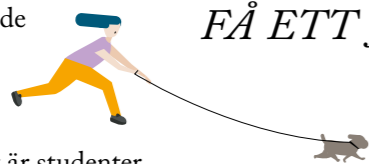
Och framför allt så kommer de som är unga nu att lära sig ett nytt sätt att se på arbete, tror han.

– Om det visar sig att det främst är unga människor som använder plattformarna för att hitta jobb, så är det så här de socialiseras in på arbetsmarknaden. De kommer att lära sig att jobb är tillfälliga, att alltid ha stylade foton och kanske posta på sociala medier om sitt jobb, tror han. ■

HENRIK ÖRNEBRING
professor i media och kommunikation vid Karlstads universitet

**DU MÅSTE SJÄLV
MARKNADSFÖRA
DIG OCH VARA
AKTIV PÅ SOCIALA
MEDIER FÖR ATT
FÅ ETT JOBB**

VAD ÄR GIGEKONOMI?

Begreppet gigekonomi beskriver en arbetsmarknad som kännetecknas av korta kontrakt och frilansuppdrag snarare än fasta anställningar.

Många "gig" förmedlas via olika digitala plattformar där uppdragsgivare och arbetstagare kan kopplas ihop.

**2-2,5
PROCENT
av befolkningen
har någon gång
GIGGAT**

HUR MÅNGA GIGGAR?

Hur många som i Sverige försörjer sig genom att gigga är ett relativt outforskat område. Siffrorna skiljer sig mellan olika studier och undersökningar.

I en undersökning som genomfördes 2016 av utredningen om arbetsmiljöregler för ett modernt arbetsliv uppgav 2-2,5 procent av befolkningen i åldrarna 16-64 att de utfört arbete för en digital plattform, t.ex. Uber, Urb-it, Taskrunner eller Offerta. I de flesta fall skedde arbetet sporadiskt.

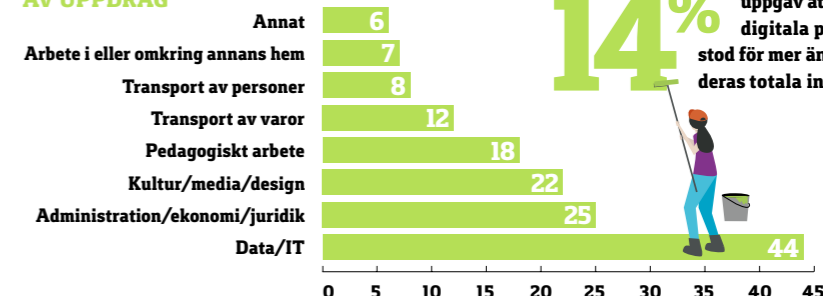

TYPYR AV ARBETE

Gigekonomin omfattar både kvalificerat och okvalificerat arbete inom en mängd olika branscher.

Enligt undersökningen från 2016 var uppdrag inom data/it vanligast. Respondenterna hade i större utsträckning utfört uppdrag som kan genomföras digitalt än som kräver fysisk närvaro.

ANDEL SOM UTFÖRT OLIKA TYPER AV UPPDRAG

Källa Gullers grupp / SOU 2017:24

VEM ÄR BÄST I SVERIGE på att förklara sin forskning?

Den 26 november kan du vara med och avgöra detta i finalen av Forskar Grand Prix på Nalen i Stockholm. Tillsammans med Vetenskap & Allmänhet, Formas,

Vetenskapsrådet och Vinnova är Forte med och arrangerar tävlingen. Det är fritt inträde men anmälan krävs. Läs mer på forskargrandprix.se

SOCIALTJÄNST FORUM 21-22 NOVEMBER 2019 GÖTEBORG

Under Socialtjänstforum möts praktik och forskning i Göteborg. Med utgångspunkt i årets konferenstema, **Integration och delaktighet**, bjuder programmet på

presentationer av den senaste forskningen inom området, panel-samtal och möjlighet att diskutera med forskare. Forte är på plats för att berätta

om **det nationella programmet för tillämpad välfärdsforskning** och diskutera prioriterade forskningsbehov i socialtjänsten.

Hur går det för de ENSAMKOMMANDE BARNEN?

TEXT Johan Frisk

Varje år kommer hundratals flyktingbarn till Sverige utan sina föräldrar. Många av dem får stanna. Men vad händer sen? Forskare vid Stockholms universitet ska nu undersöka hur framtiden ser ut för de ensamkommande barnen i Sverige.

Barn har sedan länge kommit ensam till Sverige, på flykt undan krig eller förföljelse eller på jakt efter ett annat liv. Men under 2015 anlände så många att "de ensamkommande" blev ett allmänt känt begrepp. Samtidigt flydde stora skaror från krigets Syrien och många anmälde sig för att hjälpa de nyanlända, ensamkommande eller ej. Många upplät även sina hem.

Nu har det gått fyra år. Bandrollerna med "refugees welcome" är undanstuvade, borden med smörgåsar, filtar och kläder är nedmonterade, termosarna är diskade.

Men den stora frågan är kvar:

Hur integrerar vi tiotusentals unga människor som saknar språk, bostad, kontakter, kulturell förståelse och, inte minst, föräldrar?

Det där att sakna föräldrar kan faktiskt, hur hårt det än kan låta, vara en fördel. I alla fall om integration är målet.

Två forskare vid Stockholms

universitet, Eskil Wadensjö och Aycan Celikaksoy, arbetar med ett forskningsprojekt där de följer ensamkommande barn i olika register för att se hur väl de har integrerats. Två faktorer har stor vikt: arbete och studier.

Hittills har forskarna kunnat följa ungdomar som kommit mellan 2003 och 2014. Det rör sig om 17 000 personer, alla med uppehållstillstånd. Gruppen ensamkommande jämförs med de som kommit hit med sina föräldrar samt med en grupp ungdomar med svenskfödda föräldrar.

Hur klarar sig då de ensamkommande barnen?

– De klarar sig väl lika bra eller bättre än de som kommer med sina föräldrar, säger Eskil Wadensjö. Men jämfört med de som är födda i Sverige är de i mindre utsträckning i arbete. Det finns en skillnad mellan pojkar och flickor där pojkar etablerar sig i större utsträckning.

Att föräldrarnas närvaro kan hämma integrationen visar sig även när forskarna jämför de som återförenats med föräldrarna med de som fortsätter att leva själva.

– De som återförenas med föräldrarna är något oftare i studier men klart mindre ofta i arbete,

framför allt flickor, säger Eskil Wadensjö.

Varför det är så syns inte i datan. Men en förklaring kan vara att flickor som lever med föräldrar, eller andra släktingar, gifter sig och får barn tidigt. Den som kommer ensam tvingas också ut i svenska samhället på ett annat sätt.

Störst chans att få jobb har den som hamnar i en region med en stark arbetsmarknad. Där skiljer Stockholm ut sig.

– Ingen annan region kan tävla med Stockholm, inte heller de andra storstadsregionerna, säger Eskil Wadensjö.

När ensamkommande barn började anlända till Lund blev Kajsa Rosenblad och hennes man kontaktfamilj till en kille från Afghanistan. Men ungdomarna hade svårt att ta sig in i samhället. Kajsa Rosenblad beskriver det som att de var isolerade från resten av Lund. Våren 2017 bildade de tillsammans med några andra familjer föreningen Hällihopp.

– Vi ville bjuda in det här gänget i lundagemenskapen. Det var ett antal familjer som nappade på idén om en förening, för det var inte så lätt att som privatperson närma sig de ensamkommande.

Det fanns andra organisationer

”
EN KILLE SOM SKULLE FÅ MEDBORGARSKAP SA ATT DET FÖRSTA JAG SKA GÖRA ÄR ATT SÄTTA MIN VÄSKA PÅ SÄTET BREDVID SÅ ATT INGEN KAN SITTA DÄR

KAJSA ROSENBLAD ordförande i föreningen Hällihopp

som ordnade olika slags aktiviteter, men det killarna sa att de behövde var språkkunskaper, jobb och bostad. Också Hällihopp ordnar aktiviteter – fotboll på lördagar och gemensam middag på tisdagar.

– Men det viktiga har varit att göra dem anställningsbara. För att kunna matcha rätt person med rätt jobb måste vi lära känna dem, och det gör vi via aktiviteterna.

Ett hundratal ensamkommande har haft kontakt med Hällihopp. En kärntrupp på ett 60-tal personer

får mer regelbunden hjälp att skriva cv, få en referens, få hjälp med ett prov. Eller att få svar på sina frågor om vad det innebär att vara svensk. En av dem hade bildat sig en egen uppfattning av hur en svensk ska bete sig.

– En kille som skulle få medborgarskap sa att det första jag ska göra är att sätta min väska på sätet bredvid så att ingen kan sitta där, säger Kajsa Rosenblad.

Andra saker de lärt sig om det nya landet är att många tycker om naturen, att man kan ge uttryck

för sin åsikt och att det är viktigt att komma i tid.

Ilya Akbari var en av de första som fick kontakt med Hällihopp. Han kom till Sverige från Iran 2015 efter att ha lämnat landet med sin familj men förlorat kontakten med dem i Turkiet. Efter att ha bott på flera platser kom han till Lund.

– Vi spelade fotboll varje vecka och de sa samma sak varje gång: för att komma in i samhället måste man ha en utbildning och komma i tid. Det var många som var försenade till fotbollen, säger Ilya Akbari.

På Hällihopp kunde han även få hjälp med språket.

– Att googla och söka jobb är inte lätt, där finns många svåra ord. Man får också svåra brev från Migrationsverket och skolan.

Genom Hällihopp har Ilya fått kontakt med svenskar, de flesta vuxna. Att lära känna jämnåriga har visat sig vara svårare.

– Jag har försökt mycket att hitta svenska kompisar i samma ålder men inte lyckats. Om jag träffar en afghansk kille kan vi bli kompisar på tio minuter för vi har samma språk och kultur, men om jag träffar en svensk finns det många gränser och det tar tid.

Samma erfarenhet har Mahdi och Ahmadreza, två killar från Afghanistan som jag träffar hemma hos Elisabeth Ödman. Hon är ordförande i föreningen Tollebobarnen, som arbetar för att stödja de ungdomar som kommit till Sverige utan sina föräldrar.

– Jag tror inte att det bara handlar om att de kommer från ett annat land, säger Elisabeth Ödman. Skolmiljön är ganska tuff och svår att tränga sig in i.

Till hösten 2019 ska Ahmadreza börja på gymnasiet. Under de år han hittills har tillbringat i skolan har han haft svårt att få svenska vänner. Denna upplevelse har även Mahdi, som ska börja tredje året på gymnasiet.

– Jag har lättare att prata med vuxna än med ungdomar, säger Mahdi. Det är inte så lätt att bli vän med ungdomar.

– Jag tror att de har en annan bild av oss än vad vuxna har, säger Ahmadreza.

Både Ahmadreza och Mahdi vittnar om att det har varit lättare att få kontakt med människor på de arbetsplatser de har varit på. Men för att få arbete krävs oftast något slags kontakt. Precis som Hällihopp vill föreningen Tollebobarnen hjälpa till i kontakten med arbetslivet.

– Vi har pratat om att vi måste ut och kontakta företagen, säger Elisabeth Ödman. Företagen måste våga chansa.

Såväl Ahmadreza som Mahdi har tillfälligt uppehållstillstånd enligt gymnasielagen. Det innebär att de efter gymnasiet kan ansöka om förlängt uppehållstillstånd i sex månader för att hitta ett arbete. För att få stanna i Sverige ska de visa upp ett kontrakt på en anställning som varar i minst två år.

– Det blir tufft, säger Mahdi.

Samtidigt som integrationen pågår ute i landet väntar forskarna vid Stockholms universitet på att få information om de som kom 2015 eller senare.

– Nu väntar vi på data från 2015–2017 och arbetar på artiklar som bygger på det tidigare materialet. När vi får den nya datan får vi se om resultaten förändras, säger Eskil Wadensjö. ■

ESKIL WADENSJÖ professor i nationalekonomi vid Stockholms universitet

ELISABETH ÖDMAN ordförande i föreningen Tollebobarnen

FORSKARNAS FÖRSLAG TILL ÅTGÄRDER

Rikta insatser geografiskt

Det finns tydliga skillnader i sysselsättning beroende på bostadslän. Det går särskilt bra för barn som placeras i Stockholm. De som kommer till arbetsmarknader med svagare efterfrågan har ett större behov av stöd.

Förkorta handläggningstiderna

Kortare handläggningstider behövs. I den aktuella studien saknas statistik kring handläggningstider, men annan forskning visar på att långa väntetider bland annat kan öka risken för psykiska problem. En dansk undersökning visar också att långa handläggningstider fördröjer integrationen.

Stötta ensamkommande flickor

Ensamkommande flickor klarar sig sämre på arbetsmarknaden än pojkar. En orsak kan vara familjesituationen – många bildar tidigt familj och får barn. Stöd för att kombinera arbete med föräldraskap kan vara en möjlig åtgärd.

Mer stöd till vissa grupper

Det går olika bra för olika grupper av ensamkommande. En grupp som är särskilt framgångsrik när det gäller etableringen på arbetsmarknaden är de som kommer från Afghanistan. Barn som kommer från vissa andra länder behöver mer stöd.

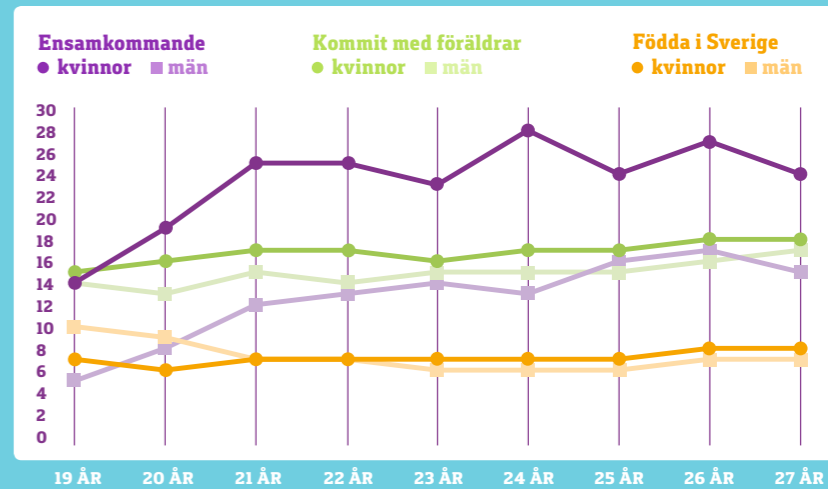
Öka andelen med gymnasieutbildning

Många ensamkommande barn saknar en fullständig gymnasieutbildning. För att stärka chanserna till framgång på arbetsmarknaden krävs insatser som ökar andelen med avslutad utbildning. Det finns också behov av ett bättre statistiskt underlag när det gäller andra utbildningsvägar, t.ex. Komvux och folkhögskola.

Källa Eskil Wadensjö

ANDEL (%) I ÅLDERN 19-27 ÅR som varken arbetar eller studerar bland dem som kommit som ensamkommande barn, kommit med sina föräldrar eller är födda i Sverige.

Källa Beräkningar baserade på forskargruppens databas. Uppgifterna avser åren 2003-2014.

FORTE MAGASIN GES UT AV

FORTE – FORSKNINGSRÅDET FÖR HÄLSA, ARBETSLIV OCH VÄLFÄRD

NYHETS BREV

Prenumerera på Fortes nyhetsbrev och få löpande nyheter, forskningsresultat, information om utlysningar och evenemangstips via e-post. Gå till forte.se för att anmäla dig som prenumerant. forte.se/nyhetsbrev

SOCIALA MEDIER

Följ oss i sociala medier för att snabbt få nyheter och uppdateringar från Forte. twitter.com/forteforskning facebook.com/forteforskning linkedin.com/company/forteforskning

PUBLIKATIONER

På vår webb kan du ladda ner och beställa alla våra publikationer gratis. forte.se/publikationer

SEMINARIER OCH EVENEMANG

Varje år arrangerar Forte, på egen hand eller i samarbete med andra, ett flertal intressanta seminarier, konferenser och andra evenemang inom hälsa, arbetsliv och välfärd. forte.se/evenemang

TA DEL AV VÅRA EVENEMANG I EFTERHAND

Vi filmar nästan alltid våra evenemang för att fler ska ha möjlighet att ta del av dem. På vår YouTube-kanal hittar du många spännande föredrag, seminarier och intervjuer. youtube.com/forteforskning

Forte Magasin kan beställas kostnadsfritt på forte.se

Nästa nummer ges ut våren 2020

FORTE MAGASIN

Redaktör: Antonia Hallberg och Marie Lann
Ansvarig utgivare: Krana Madunic, krana.madunic@forte.se
Grafisk form: Granath
Omslagsbild: Scandinav
Tryck: Holmbergs, Malmö 2019
ISSN 2001-8258

FORTE

Box 38084, 100 64 Stockholm
08-775 40 70
forte@forte.se

FORTE:

Forskningsrådet för
hälsa, arbetsliv och välfärd